UNIWERSYTET GDAŃSKI – WYDZIAŁ EKONOMICZNY

Bartosz Krapiński

Kierunek studiów: EKONOMIA
*Numer albumu:*165340
ISBN: 978-83-936739-0-2

OBRÓT DZIEŁAMI SZTUKI W PAŃSTWACH UNII EUROPEJSKIEJ I W KRAJACH TRZECICH JAKO FORMA INWESTYCJI I TEZAURYZACJI PIENIĄDZA

Praca magisterska
wykonana w Katedrze
Ekonomiki Integracji Europejskiej
pod kierunkiem
prof. zw. dr hab. Anny Zielińskiej-Głębockiej

Gdańsk 2011

Spis treści

Wstęp ... **3**

I. Przegląd zagadnień teoretycznych i prawnych ... **4**
1.1. Czym jest sztuka i dzieło sztuki - geneza ... **4**
1.2. Zagadnienia handlu dziełami sztuki w literaturze ... **8**
1.3. Znaczenie sztuki dla gospodarki ... **10**
1.4. Dzieła sztuki jako środek tezauryzacji pieniądza i inwestycja alternatywna ... **11**
1.5. Ryzyko związane z zakupem dzieł sztuki ... **14**
1.6. Spekulacja na rynku ... **15**
1.7. Art banking i fundusze inwestycyjne ... **16**
1.8. Aspekty prawne ... **18**
1.8.1. Udział w licytacjach ... 18
1.8.2. Prawa majątkowe ... 19
1.8.3. Wywóz i wypożyczanie dzieł sztuki ... 22

II. Rynek dzieł sztuki ... **26**
2.1. Obecny rozkład sił na rynku sztuki ... **26**
2.2. Trendy na rynku ... **27**
2.3. Chiny jako światowy lider na rynku sztuki ... **28**
2.4. Charakterystyka rynku Unii Europejskiej ... **30**
2.4.1. Sztuki piękne w procesie edukacji ... 30
2.4.2. Zatrudnienie w kulturze ... 31
2.4.3. Handel zewnętrzny i wewnętrzny dóbr kultury ... 33
2.5. Francja - utracona pozycja ... **35**
2.6. Indeks cen i obroty w handlu ... **36**
2.7. Domy aukcyjne ... **39**
2.8. Charakterystyka segmentów rynku dzieł sztuki ... **40**
2.9. Rola artystów na rynku ... **42**
2.10. Starcie pokoleń - sztuka Dawnych Mistrzów, a sztuka Współczesna ... **44**
2.11. Najwięksi artyści dekady ... **44**

III. Badanie poziomu cen dzieł sztuki ... **46**
3.1. Prognoza kształtowania się cen dzieł sztuki ... **46**
3.1.1. Analiza okresu 1990-2010 ... 46
3.1.2. Prognoza na 2011 rok ... 47
3.2. Czynniki wpływające na kształtowanie się cen dzieł sztuki na rynku ... **54**
3.3 Analiza inwestycji w dzieła sztuki ... **60**

Zakończenie ... **64**

Bibliografia ... **67**

Spis tabel ... **71**

Spis rysunków ... **72**

Aneks ... **73**

Wstęp

Badania dotyczące rynku sztuki są obecnie w stosunkowo niewielkim stopniu zaawansowane. Biorąc pod uwagę setki lat historii sztuki i dynamiczne tempo rozwoju w ostatnich latach, zastanawiająca jest nieliczna literatura i rzadkie badania odnoszące się do ekonomicznej sfery obrotu dziełami sztuki. Pomimo wielu podmiotów działających na rynku, m.in.: galerii i domów aukcyjnych, które pośredniczą w transakcjach pomiędzy artystami, kolekcjonerami, czy inwestorami, to wiele z osób, wydaje się podejmować decyzje o kupnie bądź sprzedaży dzieł oraz o ich wartości, bazując na własnych doświadczeniach. Doświadczenie zdobywa się latami, a decyzje o zakupie lub sprzedaży powinny opierać się na rzetelnej wiedzy i analizie, aby uniknąć przeszacowania wartości, gdy chce się nabyć dzieło sztuki lub jego niedowartościowania podczas sprzedaży. Niezwykle rzadkie ekonomiczne publikacje na temat rynku sztuki, nie przedstawiają pełnych badań wyjaśniających strukturę obrotu, jak również procesów i zachowań uczestników rynku.

Głównym celem pracy jest weryfikacja hipotezy brzmiącej: cena dzieł sztuki zależy nie tylko od wartości artystycznej. Weryfikacji tej hipotezy posłuży próba wskazania czynników rynkowych wpływających na kształtowanie się cen dzieł sztuki. Poniżej zaprezentowane zostały pozostałe hipotezy badawcze:

- Kryzys i zawirowania w gospodarce wpływają na wzrost cen i wolumen handlu dziełami sztuki.
- Największymi eksporterami dzieł sztuki w UE są Francja i Włochy.
- Ustawa o ochronie dziedzictwa narodowego istotnie ogranicza obrót dziełami sztuki.
- Istnieją istotne bariery wejścia na rynek handlu sztuką.

Pierwsza część pracy jest wstępem literaturowo-problematycznym do części empirycznej, gdzie zaprezentowane zostały zagadnienia związane z teorią i funkcjonowaniem rynku. W kolejnym rozdziale opisany został obrót światowego rynku sztuki, ze szczególnym uwzględnieniem Unii Europejskiej. Ostatni rozdział obejmuje analizę czynników wpływających na poziom cen prac artystycznych oraz prognozy zmian cen dzieł sztuki na 2011 rok. Ideą niniejszej pracy jest zachęcenie innych do debaty i rozwoju badań nad rynkiem sztuki.

I. Przegląd zagadnień teoretycznych i prawnych

1.1. Czym jest sztuka i dzieło sztuki - geneza

W dzisiejszych czasach sztuką można nazwać wszystko, nie tylko rozważając sztukę w kontekście wytworzonych przez człowieka rzeczy. W literaturze powszechnej można również spotkać się m.in. ze sztuką biznesu, czy sztuką negocjacji. Początków narodzin sztuki można upatrywać w rozwoju cywilizacji, wraz z rozwojem której zmieniało się pojęcie i podejście do sztuki. Towarzysząc człowiekowi była obecna w średniowieczu i starożytności, gdzie była uznawana za element polityczny oraz podkreślała zamożność obywateli i przedstawicieli władzy. Warte zaznaczenia jest to, że przede wszystkim sztuka obecna była w religii. W starożytności obejmowała szeroki zakres działalności twórczej człowieka: rzemiosło, architekturę, medycynę, prawo, wychowanie[1]. Jej nazwa wywodzi się właśnie ze starożytności i oznaczała naukę rzemiosła. W średniowieczu wydzielono kierunki sztuki, do której zaliczano: astronomię, geometrię, gramatykę, retorykę, dialektologię, arytmetykę i muzykę. Natomiast z ekonomicznego punktu widzenia zaskakujące jest, że wówczas malarstwo i rzeźba nie były zaliczane do sztuki wysoce cenionej. Encyklopedia PWN określa sztukę jako *dziedzinę ludzkiej twórczości artystycznej wyróżnianej ze względu na związane z nią wartości estetyczne (zwłaszcza piękno - sztuki piękne), której dzieła stanowią trwały dorobek kultury.* Termin sztuka, jak i kryteria określające dzieło sztuki, zmieniały swoje znaczenie w zależności od epoki, dlatego niezwykle trudno jest przedstawić ich wspólną definicję. Sztuka jest uważana za jeden z trzech działów twórczości i działania człowieka, pozostałe to nauka i moralność. Ponadto, najczęściej pojawiające się w rozważaniach o sztuce pojęcia, to forma i estetyka. W estetyce połączono ze sobą podobne zjawiska tworząc ich klasy. Jak pisze Władysław Tatarkiewicz[2] estetyka za klasy użyteczne uważa klasy rzeczy pięknych, artystycznych, podobających się, form i twórczości. Klasy tworzone są tak, aby na ich podstawie można było rozpoznać dany przedmiot i określić czy należy on do danej klasy. Niestety sztuka i piękno wraz z formą i twórczością niezupełnie spełniają wspomniane własności. Estetyk chcąc wytłumaczyć sztukę lub piękno, czy też

[1] Według definicji sztuki Wydawnictwa Naukowego PWN, http://encyklopedia.pwn.pl.
[2] *"Dzieje sześciu pojęć"*, PWN, 1976

upodobanie do sztuki oraz piękna, poddaje je analizie i wydziela klasy elementów i układów. Rodzaje klas jakimi posługuje się estetyk, to: rzeczy fizyczne, zjawisk psychicznych, przebiegów oraz zdolności. Relatywnie łatwa i prosta do określenia jest klasa rzeczy fizycznych, niemniej jednak pozostałe klasy już takie łatwe do określenia nie są. Bowiem tematem rozważań estetyka nie są tylko dzieła malarskie czy rzeźby rozmieszczone w przestrzeni ale również taniec i muzyka, które urzeczywistniają się w czasie. W takim przypadku operuje się klasami przebiegów, czynności artysty i odbiorcy, zdarzeń, a nie tylko rzeczy. Natomiast czynności artysty i czynności odbiorcy są tłumaczone zdolnościami posiadanymi przez artystę i odbiorcę, mówimy zaś o klasie zdolności. Tabela 1. prezentuje różnorodne nazwy używane w estetyce:

Tabela 1. Zestawienie kategorii nazw w etyce.

Kategorie nazw używane w estetyce	Przykłady nazw
nazwy przedmiotów fizycznych	dzieła sztuki,
nazwy przedmiotów psychofizycznych	artysta, widz
nazwy przedmiotów psychicznych	przeżycie estetyczne
nazwy zbiorów	sztuka
nazwy zdolności	wyobraźnia, talent
nazwy układów	forma
nazwy własności	piękno

Źródło: Opracowane na podstawie Władysław Taraszkiewicz, *"Dzieje sześciu pojęć"*, PWN, 1976, s.14

Nazwa "sztuka" w estetyce jest używana wieloznacznie i w zależności od tego, jak jest użyta, może oznaczać zbiór przedmiotów, bądź zdolność. Niegdyś nazwa "sztuka" oznaczała *zdolność* człowieka do tworzenia przedmiotów potrzebnych człowiekowi. Obecnie, jak twierdzi autor, sztuka *jest raczej nazwą zbioru tych przedmiotów*. Dlatego, też można zauważyć jak z upływem czasu nie tylko zmieniało się znaczenie słowa "sztuka", ale również jej przejście do innej kategorii. Natomiast gdy mowa jest o pięknie dzieła sztuki, "piękno" jest nazwą *własności*, a "dzieło sztuki" przedmiotem fizycznym.

Ze względu na trudności w jednoznacznym zdefiniowaniu sztuki w poniższej tabeli zostały przedstawione różne definicje w celu ich uporządkowania.

Tabela 2. Wybrane definicje sztuki.

NAZWA	DEFINICJA SZTUKI	ŹRÓDŁO
W starożytności i średniowieczu	*Starożytni sztukę rozumieli tylko jako umiejętność, czyli jako zdolność wytwarzania rzeczy*	Władysław Taraszkiewicz, *"Dzieje sześciu pojęć"*, PWN, 1976, s.13
Renesans	*Tworzenie dzieł sztuki uważane było za działalność umysłową. W sposób naukowy starano się mierzyć, zachowywać proporcje, sztuka miała być świadectwem ujarzmienia sił przyrody*. W centrum uwagi znajduje się człowiek, zastępując miejsce Boga. Starano się ukazywać postacie w ruchu, w przeciwieństwie do średniowiecza, gdzie ukazywano postacie w pozycji statycznej.	*"Sztuka Renesansu"* http://www.historia.net.pl
XVII - XIX wiek	W połowie XVIII wieku, wprowadzono termin sztuki piękne, zaliczając do nich: malarstwo, muzykę, wymowę, poezję, taniec i teatr. Sztuka stała się bardziej związana z pojęciem twórczości, indywidualności, nowatorstwa i uniezależniła się od rzemiosła.	http://pl.wikipedia.org, hasło: *sztuka*
Obecnie	*Dziedzina ludzkiej twórczości artystycznej wyróżnianej ze względu na związane z nią wartości estetyczne (zwłaszcza piękno - sztuki piękne), której dzieła stanowią trwały dorobek kultury*	Encyklopedia PWN, http://encyklopedia.pwn.pl

Źródło: Opracowanie własne

Natomiast definicję dzieła sztuki Unia Europejska wyjaśnia znacznie szerzej, zgodnie z obowiązującą dyrektywą Rady (94/5/WE z dnia 14 lutego 1994 r.) zawierającą szczegółowe przepisy dotyczące dzieł sztuki. Poniżej przedstawione zostały fragmenty dyrektywy opisujące jakie towary uznaje się za dzieła sztuki.

Tabela 3. Fragmenty dyrektywy uzupełnione o kody CN odnoszące się do dzieł sztuki.

Treść	Kod CN
- obrazy (np. obrazy olejne, akwarele, pastele) i rysunki, jak również kolaże i podobne obrazy dekoracyjne wykonane w całości ręką artysty, [...],	97010000
- obrazy, rysunki, pastele	97011000
- inne	97019000
- oryginalne sztychy, druki i litografie sporządzone w ograniczonej liczbie egzemplarzy, czarno-białe bądź kolorowe, złożone z jednego lub kilku arkuszy całkowicie wykonanych ręką artysty, [...],	97020000
- oryginalne produkty sztuki rzeźbiarskiej i posągi z dowolnych materiałów, pod warunkiem że zostały one wykonane całkowicie przez artystę [...],	97030000
- gobelinyi tkaniny ściennewykonane ręcznie na podstawie oryginalnych wzorów dostarczonych przez artystę, [...],	58050000 (gobeliny) i 63040000 (tkaniny ścienne)
- oryginalne przedmioty z ceramiki, całkowicie wykonane przez artystę i przez niego sygnowane,	
- dzieła sztuki emalierskiej, wykonane w całości ręcznie o ograniczonej liczbie do ośmiu ponumerowanych egzemplarzy sygnowanych przez artystę lub atelier artysty, [...],	
- fotografie wykonane przez artystę, opublikowane przez niego lub pod jego nadzorem, sygnowane, jak również ponumerowane, całkowita ilość kopii nie powinna przekraczać 30 egzemplarzy we wszystkich formatach oraz oprawach.	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie dyrektywy Rady 94/5/WE z dnia 14 lutego 1994 r. oraz http://www.conex.fr/nc8_2011/en/97.html

Cechą charakterystyczną wspólną dla dzieł sztuki jest to, że tworzone są przez artystów lub pod ich ścisłym nadzorem. Niestety nie łatwo jest określić kim dokładnie jest artysta. Definicje podawane przez specjalistyczną literaturę w głównej mierze przedstawiają artystę jako człowieka natchnionego i niezwykle wrażliwego. Który tworzy swoje dzieła w oparciu o własną koncepcję, nadając pracom niepowtarzalny charakter. Dzięki temu dzieła wybitnych i znanych artystów są rozpoznawalne.

1.2. Zagadnienia handlu dziełami sztuki w literaturze

Przełomem w badaniach ekonomicznych nad rynkiem dzieł sztuki był artykuł David'a Throsby *The Production and Consumption of the Arts: A View of Cultural Economics* z 1994 roku. Jak twierdzi Gunter G. Schulze, który w 1999 roku opublikował artykuł *International Trade in Art*, David Throsby zaniedbał w dużym stopniu teoretyczne aspekty handlu. Dlatego też Gunter Schulze w przeciwieństwie do niego, skonfrontował teorie handlu z rynkiem dzieł sztuki, skupiając się na 3 głównych problemach:

1. znaczenie teorii handlu jako wyjaśnienie handlu dziełami sztuki,
2. czy unikalne dzieła takie jak, malarstwo, czy rzeźba mają zupełnie inne właściwości niż powtarzalne dzieła sztuki - muzyka, książka, oraz
3. czy handel unikalnymi dziełami sztuki jest regulowany innymi czynnikami rynkowymi niż obrót dziełami powtarzalnymi.

Schulze twierdził, że unikalne dzieła sztuki są zdominowane przez handel między konsumentami, co sprawia, że znacznie różni się od pozostałych rodzajów handlu.
Zanim bliżej zostaną przedstawione badania dotyczące handlu dziełami sztuki oraz znaczenie poszczególnych teorii handlu w sztuce, konieczne jest określenie, które towary lub usługi należy uznać za dzieła sztuki w kontekście handlu. Przykładowo, czy projektowanie sukni przez Calvin'a Klein'a jest dziełem sztuki, a zatem czy handel sukniami powinien być uznawany za handel dziełami sztuki. Sztuka przenika wszystkie aspekty codziennego życia, a tak szerokie pojęcie nie jest przydatne, gdyż handel sztuką oznaczałby wówczas handel wszystkimi dobrami. Dlatego, niezmiernie ważnym jest aby dokonać wyboru rodzajów dzieł sztuki do analizy.
Współcześnie pojawiają się tylko nieliczne raporty i publikacje na temat rynku dzieł sztuki. Raportem, o którym warto wspomnieć jest corocznie publikowany przez Artprice dokument pt. *Art Market Trends*, przedstawiający bieżące trendy w światowym handlu dziełami sztuki. Artprice przygotowuje także indeks cen dzieł sztuki z podziałem na ich typy i gatunki począwszy od drugiej połowy 1990 roku.
Na zlecenie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego powstał raport *Rynek dzieł sztuki w Polsce. Aspekty prawno-ekonomiczne,* autorstwa dr Joanny Białynickiej-Birula. Wśród czasopism można wyróżnić magazyn Art&Business, prezentujący zarówno kalendarium aukcji, aktualne informacje z rynku, jak również wolumen i ceny aukcji dzieł sztuki w Polsce. Portali internetowych o tematyce sztuki można znaleźć

bardzo wiele. Niemniej jednak wśród nich można wyłonić, te które wyróżniają się spośród innych pod względem dostępnych informacji ekonomicznych, są to: www.kongreskultury.pl - Narodowe Centrum Kultury, publikuje m.in. raport o stanie rynku dzieł sztuki w Polsce, www.rempex.com.pl - jeden z największych domów aukcyjnych w Polsce, przygotowuje informacje na temat aukcji dzieł sztuki.
Sztuka składa się między innymi z: literatury, muzyki, teatru, malarstwa, rzeźby. Mają one różne cechy ekonomiczne, dzięki którym Schulze podzielił dzieła sztuki na 3 grupy[3]:

1. sztuki sceniczne na żywo - np. koncerty, sztuki teatralne, operowe, balet
2. unikalne, nie powtarzalne - np. obrazy, rzeźby
3. powtarzalne - np. literatura, filmy, muzyka

Powyższe kategorie różnią się między sobą technologią produkcji, trwałością produktu końcowego oraz stopniem unikalności. Jak przyznaje autor, te różnice powinny wpłynąć na ich strukturę handlu. W przypadku unikalnych dzieł sztuki eksport jest uzasadniony niedostępnością substytutów na lokalnym rynku, zatem istnieje zagraniczny popyt na te dobra. Inaczej jest w przypadku koncertów lub przedstawień teatralnych, gdzie przykładowo koncert Chopina mogą grać zarówno krajowe, jak i zagraniczne orkiestry. Popyt na koncert Chopina będzie bardziej elastyczny cenowo, niż przykładowo popyt na koncert Rod'a Stewart'a. Bowiem osoby lubiące muzykę poważną i chcące udać się na koncert Chopina, odbywający się regularnie i grany przez wielu muzyków, będą stosunkowo bardziej podatni na zmianę ceny, niż osoby chcące posłuchać głosu Rod'a Stewrt'a, którego koncerty cechują się nieregularnością, większym indywidualizmem ale również może na to wpływać fakt, że muzyk przestanie w przyszłości śpiewać i zostaną po nim wyłącznie nagrania.
Dzieła sztuki takie jak: obrazy, rzeźby i rysunki są unikalne i wytrzymałe, co czyni z nich dobra kolekcjonerskie z bardzo silnym i rozwiniętym rynkiem wtórnym. Te cechy odróżniają unikalne dzieła sztuki od innych dóbr na rynku. Według Schulza, teoria handlu wyjaśnia, dlaczego dochodzi do wymiany handlowej pomiędzy producentami i konsumentami w różnych krajach, natomiast nie wyjaśnia dlaczego dochodzi do obrotu pomiędzy samymi konsumentami. W przypadku handlu unikalnymi dziełami sztuki, nie można mówić o korzyściach skali, gdyż produkcja wielu dzieł jest często niemożliwa

[3]Gunter G. Schulze, *"International Trade in Art",* 1999.

do zrealizowania (w przeciwieństwie do chociażby łatwego i stosunkowo taniego nagrywania płyt CD z muzyką).

Dzieła sztuki można skategoryzować na segmenty ze względu na okres z jakiego pochodzą[4], są to:.

- sztuka Dawnych Mistrzów
- sztuka XIX Wieku
- sztuka Nowoczesna
- sztuka Powojenna
- sztuka Współczesna

1.3. Znaczenie sztuki dla gospodarki

Według National Governors Association[5] sztuka powiązana ściśle z kulturą zapewnia bezpośrednie korzyści ekonomiczne i społeczne dla gospodarki. Kultura i sztuka mogą tworzyć miejsca pracy, przyciągać inwestycje, generować przychody z podatków jak również, stymulować lokalną gospodarkę poprzez rozwój turystyki i zakupy konsumenckie. Zapewnia gospodarce również szereg innych korzyści, takich jak *natchnienie* pozostałych twórczych sektorów gospodarki oraz przygotowanie siły roboczej do twórczego wykorzystania potencjału, przede wszystkim wśród sektorów silnie skoncentrowanych na wiedzy. Ponadto raport wskazuje, iż sztuka jest istotnym uzupełnieniem rozwoju społecznego ze względu na poprawę jakości życia, wzbogacanie lokalnego uroku i czaru, co przyciąga turystów oraz specjalistów.

Na świecie w coraz większym stopniu dostrzega się znaczenie sztuki dla zdolności gospodarki do konkurowania na rynku międzynarodowym. Ministerstwo Kultury, Mediów i Sportu w Wielkiej Brytanii przedstawia szereg czynników podkreślających związek pomiędzy konkurencyjnością gospodarczą i kreatywnością, przykładowo:

- przemysł twórczy[6] gra coraz większą rolę gospodarczą i społeczną,

[4]Podział został zaczerpnięty ze strony Artprice.com

[5]Raport *"Art and the Economy"*, John Thomasian, National Governors Association.

[6]Przemysł twórczy definiowany jest jako [tłum. z j. ang.] *gałęzie przemysłu, które mają swoje źródło w indywidualnej twórczości, umiejętności i talencie, które mają potencjał tworzenia miejsc pracy i dobrobytu poprzez wytwarzanie i wykorzystywanie własności intelektualnej*. Na podstawie *Creative industries Mapping Document*, Ministerstwo Kultury, Mediów i Sportu (DCMS) w Wielkiej Brytanii, 2001. Na przemysł twórczy składają się takie sektory jak: reklama, architektura, sztuka i antki, gry komputerowe, rękodzieło, projektowanie, projektowanie mody, film, muzyka, przedstawienia artystyczne, działalność wydawnicza, oprogramowanie, telewizja i radio.

- na decyzje przedsiębiorstw o tym, gdzie ulokować firmę często ma wpływ łatwa dostępność kreatywnej siły roboczej oraz jakość życia dostępne dla pracowników,
- sztuka i kultura mogą odegrać znaczącą rolę w rozwoju społecznym poprzez tworzenie miejsc pracy, jak również wspieranie środowiska i podnoszenie atrakcyjności lokalnej, które przyciągają utalentowanych pracowników, oraz
- turystyka skoncentrowana wokół sztuki i kultury może przyczynić się do regionalnego i lokalnego wzrostu gospodarczego poprzez zapewnienie zróżnicowanego i trwałego sposobu na tworzenie miejsc pracy i zwiększania dochodu mieszkańców.

1.4. Dzieła sztuki jako środek tezauryzacji pieniądza i inwestycja alternatywna

Celem tezauryzacji jest ochrona kapitału przed utratą wartości, która może być spowodowana wskutek wojny, klęsk żywiołowych - pożaru, powodzi lub z powodu inflacji, przyczyniającej się do zmniejszenia siły nabywczej posiadanych pieniędzy. W literaturze wskazuje się, że jednym ze sposobów gromadzenia majątku i utrzymania wartości jest nabycie dzieł sztuki. Poza dziełami sztuki, wyróżnia się również kruszce, nieruchomości, antyki i biżuterię jako dobra spełniające warunki dobrego środka tezauryzacji. Tezauryzacja prowadzi do wycofania wartości z obiegu gospodarczego[7]. Dlatego zjawisko tezauryzacji nasila się w okresach niepokoju społecznego, wynikających np. z kryzysów gospodarczych, konfliktów zbrojnych lub przewidywania wysokiej inflacji.

Niemniej jednak, badania przeprowadzone w latach 1981-2005[8] wskazują na pozytywną korelację z rynkiem akcji, a negatywną korelację z rentownością obligacji rządowych i cenami złota. Dlatego też wątpliwe jest uznawanie dzieł sztuki jako środka tezauryzacji pieniądza (uzasadnione wydaje się jedynie rozważanie w kontekście tezauryzacji wartości również tych niematerialnych lub w kontekście relatywnie niższych spadków w porównaniu do innych aktywów)[9], gdyż w przypadku konfliktów zbrojnych, czy też klęsk żywiołowych ceny akcji spadają, a w raz z nimi ceny dzieł sztuki.

[7] David Begg w podręczniku *Makroekonomia*, s.219 pisze, że ucieczka od pieniądza prowadzi do załamania się realnego popytu na gotówkę, a szybszy wzrost cen niż nominalna ilość pieniądza zmniejsza realną podaż pieniądza.

[8] Izabela Pruchnicka-Grabias *Inwestycje alternatywne*, CeDeWu, 2008, przypis 1, s.213

[9] Szerzej opisane i przeanalizowane w rozdziale III.

Rysunek 1. Zmiana indeksu cen dzieł sztuki w porównaniu do wybranych aktywów, dane kwartalne[10].

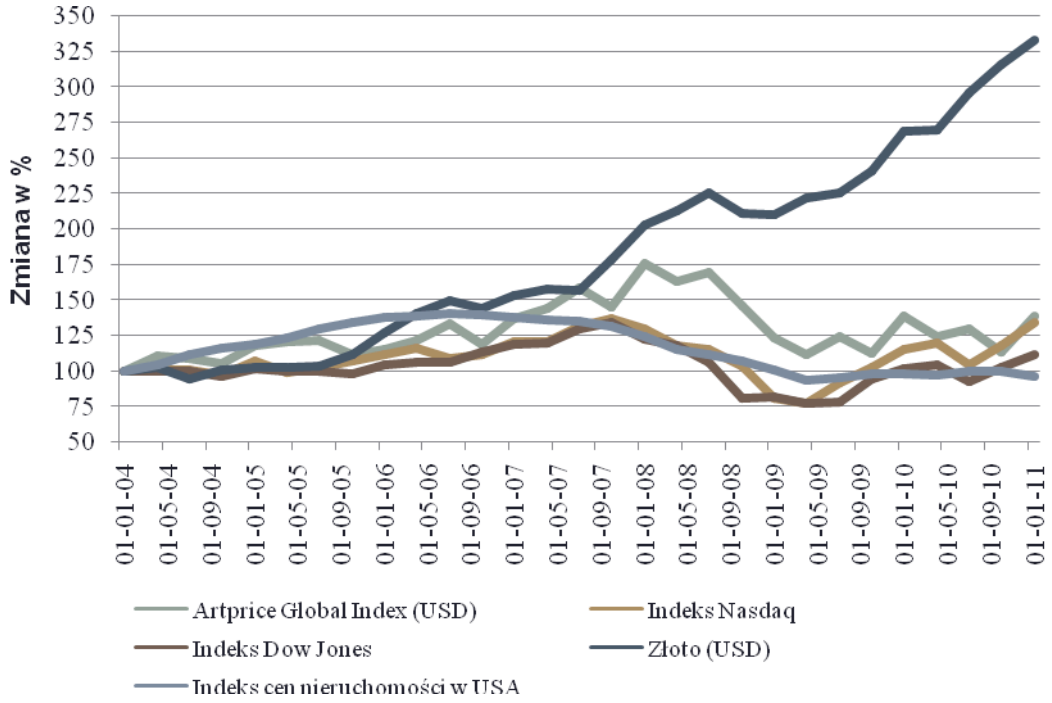

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z: www.moneycentral.msn.com, www.kitco.com, www.artprice.com i www.standardandpoors.com

Bardziej trafne jest rozważanie inwestowania wolnych środków finansowych w dzieła sztuki. Choć sztuka jest obecna od wieków, to o inwestowaniu w sztukę zaczęto mówić dopiero od początku XX wieku.

Należy wyróżnić trzy czynniki brane pod uwagę w przypadku inwestowania w dzieła sztuki, są to:

- czynniki subiektywne (odnoszą się do poczucia estetyki i piękna),
- czynniki behawioralne (moda na dzieła sztuki z konkretnego okresu lub w określonym stylu),
- czynniki rynkowe (koniunktura na rynku, podaż i popyt na prace danego artysty).

Aby z sukcesem inwestować w sztukę należy pamiętać o każdym z powyższych czynników oraz nie kłaść zbyt dużego nacisku na jeden z czynników, gdyż może to spowodować nietrafność inwestycji. W przypadku gdy jakieś dzieło na aukcji podoba

[10]Indeks cen nieruchomości w Stanach Zjednoczonych oparty jest na cenach nieruchomości z 10 największych miast i ich przedmieść. Ceny złota przedstawione są według notowań londyńskiej giełdy w dolarach amerykańskich. Dla 1 stycznia 2004 roku, przyjęta została wartość 100 dla każdego z aktywów. Przykładowo za każde wydane 100 zł na zakup dzieł sztuki na początku 2004 r., w styczniu 2011 r. można było uzyskać 139 zł.

się inwestorowi, może być on skłonny zapłacić więcej niż wynosi wycena rynkowa wyznaczona przez ekspertów. Jest to subiektywny czynnik i trudny do zweryfikowania, dlatego jak pisze prof. Paweł Niedziółka[11]*inwestowanie w sztukę można nazwać sztuką*. Inwestowanie, w dużej mierze opera się również na analizie danych historycznych, niestety bardzo trudno jest uzyskać wiarygodne informacje dotyczące stóp zwrotu, płynności dzieł sztuki, czy też poziomu ryzyka związanego z tego typu inwestycją. Brak takich informacji w znaczny sposób ogranicza możliwość analizy. Dzieła sztuki charakteryzują się zazwyczaj niską płynnością, a charakter inwestycji jest długoterminowy.

Na rynku dzieł sztuki można wyróżnić trzy typy nabywców:

- handlarz/dealer (jego celem jest realizacja zysku w krótkim terminie)
- kolekcjoner (ma na celu pozyskanie dzieła do prywatnych zbiorów)
- inwestor (zakup z myślą realizacji zysku po dłuższym czasie, z oczekiwaną stopą zwrotu)

Choć kolekcjonerzy nabywają dzieła aby powiększać własną kolekcję, to z czasem nabywają cech charakterystycznych dla inwestora lub handlarza, poprzez wymianę dzieł na lepsze i bardziej cenne.

Historia profesjonalnego inwestowania w sztukę zaczyna się w roku 1904, gdy francuz Andre Levela założył fundusz inwestujący w dzieła sztuki ówczesnych malarzy m.in. Picassa. Po 10 latach aktywa zostały wystawione na aukcję, na której fundusz zanotował 4-krotny zysk z zainwestowanego kapitału. Wartość niektórych dzieł wzrosła nawet 10-krotnie. Jak pisze prof. Paweł Niedziółka, w latach 1965-1975 średnia roczna stopa wzrostu z inwestycji w dzieła sztuki wynosiła około 18%. Brytyjski fundusz emerytalny British Rail Pension Fund, który w latach 1974-1990 zainwestował 70 mln USD (3% portfolio inwestycji), osiągnął zysk w wysokości 13,1% rocznie, inwestując w dzieła sztuki. Fundusz związał się z domem aukcyjnym Sotheby's, który w zamian za sprzedaż dzieł poprzez ich dom aukcyjny oferował bezpłatne doradztwo[12]. Na rynku sztuki istnieją możliwości osiągnięcia wysokiej stopy zwrotu porównywalnej z inwestycjami na rynku akcji, przykładowo roczna stopa zwrotu na nowojorskiej

[11]Izabela Pruchnicka-Grabias *Inwestycje alternatywne*, rozdział *Inwestycje w sztukę na świecie oraz perspektywy rozwoju rynku sztuki w Polsce*,CeDeWu, 2008 s.197

[12]Izabela Pruchnicka-Grabias *Inwestycje alternatywne*, CeDeWu, 2008, przypis 3, s.213

giełdzie papierów wartościowych NASDAQ w tych samych latach 1974-1990 wyniosła 8,4%[13].

1.5. Ryzyko związane z zakupem dzieł sztuki

W ciągu ostatniej dekady, podmioty gospodarcze coraz lepiej potrafią ocenić wartość i ryzyko związane z rynkiem dzieł sztuki. Rozwój metod i praktyk finansowania nowych technologii i innowacji, jak również wyspecjalizowanych usług typu art banking w znacznym stopniu przyczyniły się do przejrzystości rynku i poznania potencjalnej wartości inwestycji w sztukę. W literaturze podkreśla się, że ocena ryzyka związanego z inwestycją w sztukę jest obecnie obliczalna i możliwe jest zarządzanie tym ryzykiem. Szczególne cechy rynku sztuki czynią go jednym z najtrudniejszych obszarów inwestowania, oferując jednocześnie szerokie możliwości działania.
Wśród wyraźnych cech rynku dzieł sztuki wyróżnia się[14]:

- trudna w ocenie wielkość popytu,
- zmiany mody,
- niekończąca się różnorodność,
- asymetrię informacji,
- trwałość prac,
- nieprzejrzyste transakcje,
- niska płynność dóbr,
- skomplikowana identyfikacja prac,
- koszty transakcji,
- nieregulowany rynek,
- wzrost wartości.

Powyższe cechy mogą posłużyć do określenia stopnia ryzyka związanego z zakupem dzieł sztuki. Należy pamiętać, że każdy wspomniany element brany pod uwagę przy inwestycji długoterminowej jest zmienny. Wprowadzony przez Chiny w 2009 roku, nowy model sprzedaży dzieł sztuki, poprzez sprzedaż udziałów portfolio prac artysty może wpłynąć na poszerzenie potencjalnej grupy kupujących, co z kolei może

[13]Obliczenia własne na podstawie danych uzyskanych ze strony internetowej z dnia 12.05.2011, http://moneycentral.msn.com
[14]Według publikacji dr Poul Beaulieu, *Art Investment Founds and Financial centres: Opportunities for development*, Deloitte, 2008

doprowadzić do zwiększenia płynności rynku[15]. Upowszechnienie się tego modelu sprzedaży dzieł sztuki powinno doprowadzić do zmniejszenia ryzyka związanego z niską płynnością i zwiększyć popyt. Im wyżej jest ocenione ryzyko związane z zakupem danej pracy, tym wyższą premię za to ryzyko inwestor będzie mógł osiągnąć w momencie sprzedaży. Dlatego, ocena ryzyka ma istotny wpływ na kształtowanie się cen dzieł sztuki, które charakteryzują się stosunkowo wysokim poziomem ryzyka. Według raportu *Art Markets Trends*, o wartości dzieł sztuki decyduje sława artysty, a inwestowanie w mało znanych lub nawet nieznanych artystów jest bardziej ryzykowne niż inwestowanie w dzieła sztuki artystów z ugruntowaną pozycją na rynku sztuki. Wojciech Fibak w jednym z wywiadów radzi początkującym kolekcjonerom, aby kupowali prace artystów w miejscach, które profesjonalnie zajmują się sprzedażą m.in w galeriach, domach aukcyjnych, czy u renomowanych kolekcjonerów[16]. Jednocześnie zaznacza, że ma to dwa pozytywne aspekty: przede wszystkim ogranicza ryzyko kupna pracy nic nie wartej (ryzyko związane ze skomplikowaną identyfikacją prac), po drugie kupując u artysty można zapłacić więcej, gdyż artyści niechętnie pozbywają się własnych prac. Profesjonalnym doradcą mogą być banki świadczące usługi konsultingowe w zakresie art bankingu.

1.6. Spekulacja na rynku

Podobnie jak na rynkach finansowych również na rynku dzieł sztuki obecne są transakcje spekulacyjne, nie mające związku z realną potrzebą posiadania dzieła sztuki. Celem takich działań jest zakup dobra, jakim są prace artystów i ich szybka sprzedaż aby ostatecznie osiągnąć jak najwyższe zyski. Działania spekulacyjne polegają nie na kupowaniu dzieła ze względu na jego rzeczywistą wartość, ale na podstawie potencjału ceny uzyskanej przy jego sprzedaży. Nieracjonalny entuzjazm wielu inwestorów, co do dalszego wzrostu cen, może doprowadzić do bańki spekulacyjnej. W efekcie na rynkach finansowych gdy bańka w końcu pęka, ceny spadają, często nawet szybciej niż rosły. Dzieje się tak, gdyż większość inwestorów decyduje się na szybką sprzedaż instrumentów finansowych, aż do momentu, w którym zaczną ponownie wierzyć, że ceny będą rosły. Sztuką najmniej narażoną na spekulacje jest segment dzieł Dawnych

[15]Szerzej opisane w rozdziale 2.2. Trendy na rynku.

[16]Wywiad z Wojciechem Fibakiem, *Jak i co kolekcjonować - ekskluzywny wywiad*, dostępny na stronie internetowej http://luxclub.pl/kat,1016267,wid,10521906,wiadomosc.html?_ticrsn=3&ticaid=6c6d6 w dniu 04 czerwca 2011 r.

Mistrzów, który przy spadkach cen na rynku sztuki chroni się poprzez zmniejszenie podaży i wycofanie ich z rynku. Natomiast najbardziej narażone na spekulacje są dzieła sztuki Współczesnej, która charakteryzuje się dużą różnorodnością i stosunkowo łatwiej inwestorzy mogą starać się wykreować wartość dzieł mniej znanego artysty.

1.7. Art banking i fundusze inwestycyjne

Ewolucja i dojrzewanie rynku za sprawą dostępnych baz danych, indeksów, praktyk finansowych, czy też wiedzy dotyczącej zapotrzebowania na usługi odnoszące się do rynku sztuki przyczynia się do rozwoju wielu specjalistycznych usług finansowych i strukturyzowanych instrumentów finansowych opartych na sztuce.

Do specjalistycznych usług finansowych zalicza się usługi konsultingowe w zakresie art bankingu, których celem jest zarządzanie i budowa kolekcji dzieł oraz świadczenie usług kredytowych. Można wyróżnić kilka banków oferujących usługi typu art banking, są to m.in.: ING Art Advisory, UniCredit for Art, OTP Bank, Societe Generale Art Advisory. W 2009 roku został zamknięty dział art banking'u banku UBS, który był jednym z największych na świecie inwestorów na rynku sztuki - kolekcja banku zawiera ponad 900 wysokiej klasy prac[17]. Kluczową rolę w działalności finansowej o wymiarze ogólnoświatowym w obszarze sztuki, mają miasta, które grupują doświadczenie niezbędne na obu rynkach: finansowym i sztuki. Wśród takich miast znajdują się Nowy Jork, Londyn, Berlin, Paryż, Tokio, Genewa, Hong Kong, Mediolan, Pekin i Szanghaj. Przykładem innych miast, które w nieco mniejszym stopniu odgrywają rolę w obrocie dziełami sztuki, to Dubaj, Los Angeles, Miami, Bombaj oraz Sydney[18]. Inwestycje w sztukę wymagają szerokiego spektrum działań takich, jak:

- szacowanie wartości dzieł,
- doradztwo w zarządzaniu kolekcją,
- ubezpieczenie prac,
- przechowywanie i konserwacja,
- finansowanie,
- licytacje,

[17]Izabela Pruchnicka-Grabias *Inwestycje alternatywne*, rozdział *Inwestycje w sztukę na świecie oraz perspektywy rozwoju rynku sztuki w Polsce*,CeDeWu, 2008, przypis 10. s. 213, przypis na podstawie artykułu M. Branickiej *UBS inwestuje w sztukę*, Parkiet z dnia 05 maja 2007 r. Kolekcję banku UBS można oglądać na stronie internetowej banku.

[18]Na podstawie publikacji dr Poul Beaulieu, *Art Investment Founds and Financial centres: Opportunities for development*, Deloitte, 2008.

- usługi prawne.

W ostatnich latach coraz więcej podmiotów wykorzystuje wiedzę i zdobyte doświadczenia w dziedzinie finansów i sztuki by zakładać fundusze inwestycyjne działające na rynku dzieł sztuki, przykładowo Fine Art Wealth Management i Artemundi Global Fund. Między innymi, w Londynie powstał Prime Art Funds[19], fundusz inwestujący wyłącznie w dzieła młodych artystów z niewielkim bądź żadnym doświadczeniem na rynku międzynarodowym. Fundusz omija działanie na rynku aukcji, w ten sposób ogranicza zagrożenie związane z kontrolą domów aukcyjnych nad dostosowywaniem cen na pierwszym etapie kariery artystycznej. Jednocześnie ściśle współpracuje z wybranymi galeriami, artystami i kolekcjonerami. Istotny wydaje się fakt, że fundusz kupuje i sprzedaje dzieła wyłącznie przez wybrane galerie, utrzymując w ten sposób znaczną część zbiorów artysty poza rynkiem wtórnym[20]. Stosunkowo niedawny rozwój systemu finansowego opartego na sztuce, głównie poprzez wydzielanie obszarów art banking'u w strukturach banków oraz tworzenie funduszy inwestycyjnych oznacza, że wymiana aktywów jakimi są dzieła sztuki stała się częścią nowego etapu rozwoju tego rynku. Pojawienie się funduszy inwestycyjnych ukierunkowanych na rynek sztuki poszerzyło bogactwo możliwości zarządzania dostępnym kapitałem finansowym, co sprzyja bardziej skutecznym i efektywnym inwestycjom, głównie ze względu na ryzyko związane z sytuacją gospodarczą.

[19]Założony przez Prime Art Management Ltd.

[20]Rynek wtórny oznacza sprzedaż prac poza emitentem, w tym przypadku funduszem promującym prace artysty. Przeciwieństwem rynku wtórnego jest rynek pierwotny. Na podstawie definicji słownika www.investorwords.com.

1.8. Aspekty prawne

1.8.1. Udział w licytacjach

Licytacje na rynku sztuki mogą przebiegać tradycyjnie w domach aukcyjnych w postaci aukcji internetowych lub telefonicznie. W ostatnich latach dynamicznie rozwija się rynek aukcji internetowych. Dokonywanie zakupów poprzez portale aukcyjne przykładowo eBay, Amazon, czy Allegro[21], charakteryzuje się wyższym ryzykiem (możliwość stania się ofiarą oszustw) niż licytacje podczas aukcji internetowych organizowanych w domach aukcyjnych, np. Sotheby's i Christie's. Domy aukcyjne umożliwiają również licytacje telefoniczne, podczas których inwestor kontaktuje się z pracownikiem domu aukcyjnego w trakcie trwania aukcji[22], jak również poprzez zlecenia stałe, kiedy to pracownik domu aukcyjnego licytuje do z góry określonej kwoty dla wybranego dzieła sztuki.

Wyróżnia się 6 form w jakich przeprowadza się aukcje[23]:

- tradycyjna aukcja młotkowa - w przypadku braku zleceń kupna na poziomie ceny wywoławczej z możliwością licytacji w dół. Aukcjoner stopniowo obniża cenę maksymalnie o 25%-30% poniżej ceny wywoławczej. Ewentualna uzyskana cena ma charakter warunkowy, bowiem musi być zaakceptowana przez sprzedającego,
- tradycyjna aukcja młotkowa bez możliwości licytacji w dół,
- mieszana formuła tradycyjnej aukcji młotkowej – część prac posiada cenę rezerwową (nieznana kupującym), co umożliwia licytację w dół,
- internetowa aukcja na zasadach aukcji młotkowej z możliwością licytacji w dół – domy aukcyjne udostępniają katalog w formie on-line, w tym przypadku możliwa jest, także licytacja telefoniczna
- internetowa aukcja na zasadach aukcji młotkowej - bez możliwości licytacji w dół, może być kilkudniowa lub ze zmiennym czasem zakończenia, np. 3 dni po złożeniu zlecenia z najwyższą ofertą,

[21]Portal aukcyjny, dobrze rozwinięty na rynku polskim. W swojej ofercie, na dzień 05 czerwca 2011 r. posiadał 9345 aukcji dotyczących malarstwa, 659 - rysunku, 442 - rzeźby, 233 - szkła i ceramiki, 279 - grafiki.

[22]Obraz Pabla Picassa *La Lecture* został sprzedany za 40,7 mln USD (szacowana wartość wynosiła 18,57 - 27,85 mln USD) dnia 08 lutego 2011. Nabywca kupił dzieło przez telefon podczas aukcji organizowanej przez Sotheby's. Źródło: http://luxclub.pl/kat,1016267,wid,13116881,wiadomosc.html

[23]Na podstawie książki Izabeli Pruchnickiej-Grabias *Inwestycje alternatywne*, rozdział prof. Paweł Niedzółka *Inwestycje w sztukę na świecie oraz perspektywy rozwoju rynku sztuki w Polsce*,CeDeWu, 2008.

- aukcja w systemie Vickrey - dom aukcyjny podaje szacowaną wartość dzieł, a oferty kupna zbierane są w zalakowanych kopertach. Kupujący oferujący najwyższą cenę, kupuje pracę po cenie zaoferowanej przez drugą osobę z najwyższą ofertą, jeśli nie jest ona niższa od ceny sugerowanej przez dom aukcyjny.

Poniższa lista przedstawia podstawowe zasady uczestniczenia w licytacjach domów aukcyjnych[24]:

- uczestniczyć w aukcjach można: bezpośrednio, poprzez zlecenie telefoniczne, zlecenie stałe albo za pośrednictwem portalu internetowego,
- warunkiem udziału jest wpłata zwrotnego wadium (w zależności od domu aukcyjnego 500-1000 zł lub 10% wartości dzieła, które kupujący zamierza nabyć),
- w przypadku wygrania aukcji wadium jest przekazywane na poczet zadatku, a nabywca zobowiązuje się do zapłaty całości wylicytowanej kwoty w przeciągu 3-10 dni,
- jeśli wylicytowana kwota jest poniżej ceny wywoławczej (cena warunkowa), to inwestor informowany jest o decyzji sprzedającego do maksymalnie 5 dni po zakończeniu aukcji. W zależności od decyzji, wadium jest zwracane bądź wpisywane na poczet zadatku,
- kupujący zobowiązany jest do uiszczenia opłaty organizacyjnej, która wynosi od 10% do 15% wylicytowanej kwoty,
- sprzedający uiszcza prowizję w wysokości od 20% - 30% ceny dzieła, które zostanie sprzedane,
- podwyższanie ceny (tzw. postąpienie) nie przekracza 10% aktualnej ceny,
- dom aukcyjny gwarantuje autentyczność dzieł, natomiast jeśli kupujący potwierdzi ekspertyzami, że opis dzieła nie był zgodny ze stanem faktycznym, to może zwrócić obiekt w ciągu 10-14 dni od daty aukcji,
- w przypadku Polski muzea posiadają prawo do pierwokupu po wylicytowanej cenie, bezpośrednio na aukcjach.

1.8.2. Prawa majątkowe

Prawo związane z rynkiem sztuki odnosi się do dzieł sztuki, sztuki scenicznej i innych form artystycznego wyrazu, a zakres zagadnień obejmuje ochronę własności

[24]Informacje zebrane na podstawie regulaminów domów aukcyjnych Rempex i Ostoya.

intelektualnej, wywozu dzieł, wynajmowania, czy ustalanie praw własności szczególnie po tym jak w czasie II Wojny Światowej dzieła były zajmowane lub wywożone.

Artysta tworząc dzieło sztuki nabywa *pewne ograniczone wyłączne prawa*[25] do wykorzystywania swoich dzieł (nie potrzebna jest rejestracja dzieła). Ma prawo do określenia warunków, na jakich dzieło może być wykorzystywane: może zażądać opłaty za korzystanie z dzieła, czy też określić w jaki sposób i na jakich warunkach będzie jego dzieło użytkowane.

Jednym z ważniejszych aspektów prawa sztuki jest prawo własności intelektualnej, decyduje ono o tym, kto jest właścicielem prawa do używania, wystawy i reprodukcji dzieła. Prawo własności intelektualnej jest szczególnie ważne z punktu widzenia artystów przygotowujących się do sprzedaży dzieł lub praw, ponieważ muszą upewnić się, że ich interesy są chronione. Przykładowo galerie mogą przedstawić do podpisania artystom umowę, która daje im prawo do powielania pracy bez konieczności ponoszenia opłat licencyjnych, byłoby to niekorzystne dla artysty. Z posiadania dzieł sztuki mogą rodzić się inne sporne sytuacje. Własność dzieł sztuki może być zaskarżana z różnych powodów, np. kradzieży lub napadu. Zdarza się, że takie sprawy wiążą się z prawem międzynarodowym i dyplomacją, gdy przykładowo Muzeum Narodowe wzywa posiadacza pracy do zwrotu dzieła, które niegdyś należało do własnych zbiorów. Ponadto, kwestie prawne mogą dotyczyć cenzury dzieł sztuki. Galerie wycofując kontrowersyjne dzieła sztuki z wystaw lub zmieniając je w jakiś sposób, mogą ryzykować pogwałcenie praw artysty.

Komisja Europejska w odpowiedzi na nasilanie się łamania praw własności intelektualnej, proponuje wprowadzenie zmian w systemie prawnym[26]. Mają one między innymi ułatwić dostęp do prac chronionych prawem autorskim, szczególnie tych zaliczanych do europejskiego dziedzictwa kulturowego. Gotowe wnioski legislacyjne mają pojawić się do 2014 roku[27].

[25]Źródło: Artykuł *Prawa własności intelektualnej i prawa autorskie - Podręcznik*, http://ec.europa.eu/information_society/eyouguide/fiches/glossary_ipr/index_pl.htm

[26]Szerzej opisane na stronie Komisji Europejskiej: http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/ipr_strategy/COM_2011_287_en.pdf

[27]Na podstawie artykułu *Strategia ochrony praw własności intelektualnej*, z dnia 24 maja 2011 r. Artykuł dostępny na stronie internetowej Komisji Europejskiej http://ec.europa.eu

Rysunek 2. Marcontonio Raimondi, *The Judgement of Paris*, 1515 r.

Rysunek 3. Edouard Manet *Le Déjeuner Sur L'Herbe*, 1863 r.

Rysunek 4. Pablo Picasso, *Le déjeuner sur l'herbe*, 1960 r.

Najdłużej i najbardziej znaczącym obrazem sekwencyjnie kopiowanym w sztuce zachodniej jest przykład obrazu Rafael'a Santi - *Judgment of Paris,* z 1515 roku. Obraz Rafael'a został zagubiony ale jego pracownik Marcantonio Raimondi wykonał kopię jego obrazu, która przetrwała. Kopia okazała się tak dobra, że kilka lat po jej wykonaniu, zapotrzebowanie na więcej kopii było tak duże, że Marco Dante da Ravenna stworzył dokładnie odwzorowaną kopię obrazu Raimondi'sa. Trzy wieki później Manet użył części oryginalnego obrazu Rafael'a/Raimondi'sa jako podstawę swojej pracy zatytułowanej *Le Déjeuner Sur L'Herbe*. Manet wykorzystał grupkę trzech osób z dolnego, prawego rogu obrazu, odział postacie i dodał nagie kobiety. Prawie 100 lat później Pablo Picasso, parafrazując pracę Manet'a stworzył serię obrazów malarskich, rysunków, rzeźb w latach 1959-1961.

Przykładem sporów z ostatnich lat może być sprawa Rogers przeciwko Koons'owi (1992 r.). Artysta Jeff Koons stworzył rzeźbę *String of Puppies* bazującą na fotografii chronionej prawem autorskim. Amerykański sąd orzekł, że nie było wyraźnej potrzeby naśladowania fotografii aby stworzyć parodię. Koons przegrał sprawę i

został zobowiązany do zapłaty odszkodowania na rzecz Rogers'a i dostarczenie mu czwartej rzeźby, którą posiadał Koons[28].

Rysunek 5. Rogers, *Puppies*, 1980r.

Rysunek 6. Jeff Kons, *String of Puppies*, 1998r.

1.8.3. Wywóz i wypożyczanie dzieł sztuki

Na niektóre dzieła sztuki potrzebne jest zezwolenie aby można je wywieźć z kraju. W poniższej tabeli zostały porównane przepisy dotyczące wywozu dzieł sztuki z Polski, Wielkiej Brytanii i Unii Europejskiej. Zestawienie prezentuje w jakich przypadkach niezbędne jest uzyskanie zezwolenia wywozu dzieła.

Tabela 4. Warunki ubiegania się o zezwolenie na wywóz dzieł sztuki na przykładzie Polski, Wielkiej Brytanii i Unii Europejskiej.

Kategoria obiektów		Wywóz z Polski	Wywóz z Wielkiej Brytanii	Wywóz poza Unię Europejską*
Lp.				
1	Obrazy wykonane na dowolnym materiale z akwareli, gwaszy i pasteli	wiek więcej niż 50 lat i wartość jest wyższa niż 16 000 zł	wiek więcej niż 50 lat i wartość jest wyższa niż £65 000	wiek więcej niż 50 lat i wartość jest wyższa niż £24 320
2	Mozaiki, wykonane dowolną techniką i na dowolnym materiale	wiek więcej niż 50 lat i wartość jest wyższa niż 12 000 zł	wiek więcej niż 50 lat i wartość jest wyższa niż £65 000	wiek więcej niż 50 lat i wartość jest wyższa niż £12 160
3	Wykonane dowolną techniką i na dowolnym materiale dzieła	wiek więcej niż 50 lat i wartość jest wyższa niż 40 000 zł	-	wiek więcej niż 50 lat i wartość jest wyższa niż £121 590

[28]Na podstawieinformacji z: http://en.wikipedia.org/wiki/Rogers_v._Koons oraz http://www.law.harvard.edu/faculty/martin/art_law/image_rights.htm

	malarstwa, nieobjęte kategoriami z pkt. 1 i 2.			
4	Obrazy malarskie wykonane techniką olejną lub malarstwo temperowe	wiek więcej niż 50 lat i wartość jest wyższa niż 40 000 zł	Wiek więcej niż 50 lat i wartość jest wyższa niż £180 000	wiek więcej niż 50 lat i wartość jest wyższa niż £121 590
5	oryginalnych dzieł grafiki i oryginalnych plakatów	wiek więcej niż 50 lat i wartość jest wyższa niż 16 000 zł	wiek więcej niż 50 lat i wartość jest wyższa niż £65 000	wiek więcej niż 50 lat i wartość jest wyższa niż £12 160
6	Oryginalne rzeźby, posągi i ich kopie wykonane tą samą techniką co oryginał	wiek więcej niż 50 lat i wartość jest wyższa niż 20 000 zł	wiek więcej niż 50 lat i wartość jest wyższa niż £65 000	wiek więcej niż 50 lat i wartość jest wyższa niż £40 530
7	fotografie	wiek więcej niż 50 lat i wartość jest wyższa niż 6 000 zł	wiek więcej niż 50 lat i wartość jest wyższa niż £10 000	wiek więcej niż 50 lat i wartość jest wyższa niż £12 160
8	filmy	wiek więcej niż 50 lat i wartość jest wyższa niż 6 000 zł	wiek więcej niż 50 lat i wartość jest wyższa niż £65 000	wiek więcej niż 50 lat i wartość jest wyższa niż £12 160
9	Rękopisy	wiek więcej niż 50 lat i wartość jest wyższa niż 4 000 zł	wiek więcej niż 50 lat, niezależnie od ceny	wiek więcej niż 50 lat i zawsze niezależnie od ceny
10	Książki	wiek więcej niż 100 lat i wartość jest wyższa niż 6 000 zł	wiek więcej niż 50 lat i wartość jest wyższa niż £65 000	wiek więcej niż 100 lat i wartość jest wyższa niż £40 530
11	Mapy drukowane i partytury	wiek więcej niż 150 lat i wartość jest wyższa niż 6 000 zł	wiek więcej niż 50 lat i wartość jest wyższa niż £65 000	wiek więcej niż 200 lat i wartość jest wyższa niż £12 160

Źródło: Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami*[29] oraz strona internetowa Cultural Property Advice, http://www.culturalpropertyadvice.gov.uk

**Wywóz poza Unię Europejską dotyczy wywozu dzieł sztuki z Wielkiej Brytanii.*

[29]Opracowana przez Kancelarię Sejmu na podstawie: Dz. U. z 2003 r. Nr 162, poz.1568, z 2004 r. Nr 96, poz.959, Nr 238, poz.2390, z 2006 r. Nr 50, poz.362, Nr 126, poz.875, z 2007 r. Nr 192, poz.1394, z 2009 r. Nr 31, poz.206, Nr 97, poz.804, z 2010 r. Nr 75, poz.474, Nr 130, poz. 871.

Zabytki o których mowa jest w punkcie 1 i 3, mogą otrzymać tymczasową zgodę na wywóz za granicę pod warunkiem, że dzieło nie ulegnie zniszczeniu lub uszkodzeniu oraz zostanie przywiezione z powrotem do kraju. Z regulacji obowiązujących w Wielkiej Brytanii, można przypuszczać, że bardziej chronione są tam rękopisy niż w Polsce, bowiem niezależnie czy ich wartość jest niska czy wysoka, zawsze niezbędne jest uzyskanie pozwolenia na wywiezienie ich z kraju - w Polsce ich wartość musi przekraczać 4 000 zł. Odwrotna sytuacja odnosi się do dzieł sztuki takich, jak: obrazy malarskie, fotografie i rzeźby, gdzie w Polsce o pozwolenie należy ubiegać się przy chęci wywozu dzieł o stosunkowo niższej wartości niż w Wielkiej Brytanii[30]. Natomiast wywóz z Wielkiej Brytanii poza Unię Europejską charakteryzuje się w większości przypadków niższymi progami cen dzieł sztuki niż do państw członkowskich UE, lecz wyższymi niż w Polsce[31].

Wywóz prac artystów wiąże się również z wypożyczaniem ich na wystawy zagraniczne. Nieuzyskanie zezwolenia od konserwatora zabytków na przewiezienie dzieła za granicę może wpływać zarówno na rozpoznawalność dzieła na rynku międzynarodowym jak również ogranicza obrót tym dziełem na światowym rynku. Przykładem takiego problemu jest obraz Leonarda da Vinci *Dama z gronostajem*, który znajduje się na Zamku Królewskim w Warszawie i miał wiele problemów z uzyskaniem pozwolenia na wypożyczenie na berlińską wystawę portretu renesansowego rozpoczynającą się w sierpniu 2011r. Pomimo, że właściciel dzieła Fundacja Książąt Czartoryskich posiadała zezwolenie na wypożyczenie dzieła na wystawę w Londynie odbywającą się od listopada 2011 do lutego 2012 roku[32].

W Japonii ze względu na klęski żywiołowe, które nawiedziły ją na początku 2011 roku, włączając również uszkodzenie reaktora atomowego w elektrowni, zamknięto wiele muzeów. Wiele ekspozycji w tym z Moskwy (Muzeum Puszkina) i Bolonii (Muzeum Giorgio Morandiego) zostało odwołanych lub cofnięto zgody na wypożyczenie i wywiezienie dzieł do Japonii. Według portalu ArtBiznes.pl[33], Francja zabroniła

[30]Przykładowo różnica w wysokości ceny, od której należy ubiegać się o pozwolenie wywozu obrazów malarskich wykonanych techniką olejną wynosi ponad 760 000 zł. według kursu średniego NBP z dnia 06 czerwca 2011 r (1GBP = 4,4451PLN).

[31]Więcej na temat przepisów dotyczących wywozu dzieł sztuki z Unii Europejskiej można znaleźć w dokumentach takich jak: rozporządzenie Komisji (WE) NR 656/2004 z dnia 7 kwietnia 2004 r., dyrektywaRady 94/5/WE z dnia 14 lutego 1994 r.

[32]Na podstawie artykułu *Czy Dama z gronostajem wróci do Krakowa?,* artykuł dostępny na stronie internetowej http://luxclub.pl/kat,1016267,wid,13271261,wiadomosc.html dnia 07 czerwca 2011 r.

[33]Właścicielem portalu poświęconego sztuce jest renomowany dom aukcyjny Rempex Sp. z o.o.

eksportu dzieł sztuki do Japonii. Powodem wycofywania się z wystaw i wypożyczania dzieł są przerwy w dostawach prądu do muzeów i galerii w Japonii, powodujące przerwy w działaniu urządzeń klimatyzacyjnych, co stwarza zagrożenie dla dzieł sztuki i naraża je na zmiany temperatury i wilgotności[34].

Przykładem ograniczania obrotu dziełami sztuki na międzynarodowym rynku jest sprawa 7/68 Komisja vs. Włochy. W końcówce lat 60-tych Komisja Europejska wszczęła sprawę przeciwko rządowi włoskiemu, który nie wywiązywał się ze zobowiązań i naruszył Traktat o Unii Celnej. Sprawa dotyczyła wprowadzenia specjalnych opłat między innymi na wywóz dzieł sztuki z Włoch. Komisja uznała, że opłaty stanowią środek o skutku podobnym do ceł, a tym samym ograniczony został eksport tych dóbr. Rząd włoski próbował przekonać Komisję, że celem opłat jest ochrona dóbr kultury, a nie dodatkowy dochód do budżetu państwa. Niemniej jednak uznano, że wprowadzenie przez Włochów dodatkowych opłat powodowało wyłącznie wpływy do państwa, a nie ochronę dziedzictwa narodowego, gdyż dzieła sztuki można było wywozić, choć wiązało się to z większymi kosztami.

[34]Na podstawie artykułu *Sztuka ucieka z Japonii*, artykuł dostępny na stronie internetowej http://www.artbiznes.pl/jsp/artbiznes/artykuly.jsp;jsessionid=4E188B67AE9BF786AE9132CC2904E09B?Typ=detal&Id=1&IdArtykulu=3243,%20dostępny%20na%20stronie%20w%20dzniu%20%2004.06.2011. dnia 07 czerwca 2011 r.

II. Rynek dzieł sztuki

2.1. Obecny rozkład sił na rynku sztuki

Światowym liderem w sprzedaży dzieł sztuki w 2010 roku były Chiny, które w przeciągu 3 lat zdołały przesunąć się z trzeciej pozycji na pierwszą[35]. W 2007 roku całkowity dochód Chin uzyskany z tytułu sprzedaży dzieł sztuki wzrósł o 78% w stosunku do 2006 roku, co spowodowało wzrost udziału Chin w światowym rynku do 7,3%. Gwałtowny wzrost sprzedaży w Chinach spowodował zepchnięcie Francji na czwartą pozycję, której udział sięgał 6,4%. W tym okresie liderami w obrocie dziełami sztuki były Stany Zjednoczone z 41,7% udziałem w rynku oraz Wielka Brytania z 29,7%. Chiny swoją trzecią pozycję na rynku utrzymywały do końca 2009 roku. Wejście Chin na pozycję lidera w 2010 roku, *-ma znaczenie historyczne i spowodowało wstrząs światowym rynkiem dzieł sztuki* podkreśla Thierry Ehrmann[36]. Bowiem od lat 50-tych XX wieku wielkimi graczami na rynku były Stany Zjednoczone i Wielka Brytania.

Rysunek 7. Udział poszczególnych państw w światowym rynku dzieł sztuki w roku 2010, według przychodów ze sprzedaży.

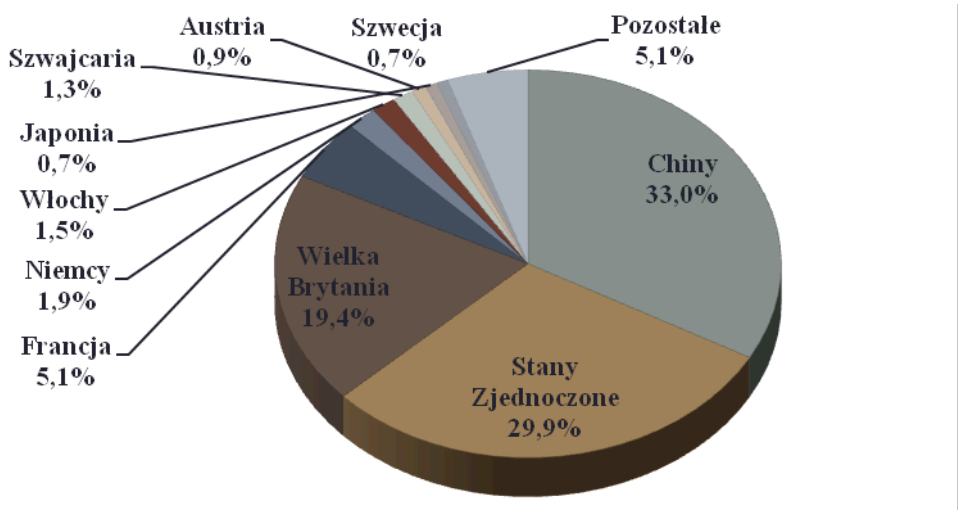

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z raportu *Art Market Trends 2010*.

[35] Informacje uzyskane na podstawie raportów firmy Artprice, *Art Market Trends 2010* oraz wcześniejszych. Analizie poddano5,4 mln dzieł sztuki tj.: malarstwo, grafika, rzeźba, fotografia i rysunek, sprzedawane przez 3600 domy aukcyjne na całym świecie.
[36] Raport *Art Market Trends 2010*

Ostatnie lata były bogate w wydarzenia, począwszy od wysokiego wzrostu cen w latach 2003-2008 oraz ostrego załamania się rynku od października 2008 do połowy 2009 roku, a następnie gwałtowny wzrost, który podniósł ceny na poziom z 2006 roku. W ostatniej dekadzie obserwuje się znaczące przyśpieszenie rynku oraz istotne zmiany dotyczące przesunięcia biegunu handlu w kierunku Azji. Jak można przeczytać w raporcie, po poprzednim krachu na rynku sztuki w 1991 roku, powrót do cen sprzed kryzysu trwał kilka lat, tym razem trwało to tylko 18 miesięcy.

Rysunek 8. Kształtowanie się cen dzieł sztuki w okresie 07.1990-01.2011.

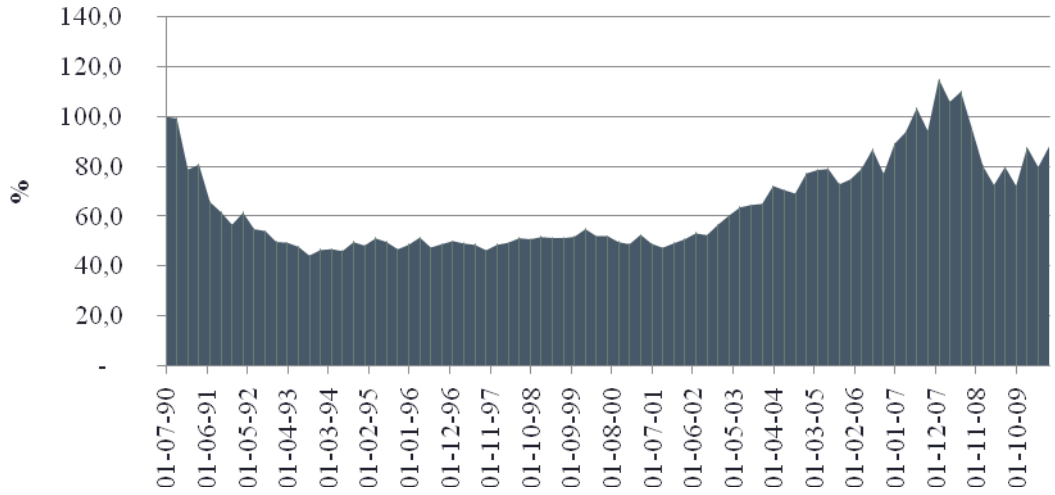

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Artprice.com

2.2. Trendy na rynku

W ciągu ostatniego dziesięciolecia na rynku pojawiły się dwie silne tendencje. Po pierwsze można było zaobserwować zmianę w strukturze handlu sztuką. Wskazuje się, że na przekształcenie struktury handlu miał wpływ rozwój Internetu, a ściślej przyśpieszenie sprzedaży on-line, konkurencja coraz większej ilości targów sztuki (obecnie ponad 2600) organizowanych corocznie na całym świecie oraz wzrost znaczenia inwestorów i funduszy inwestycyjnych na rynku. Znaczenie funduszy inwestycyjnych osłabiło się w latach 2008-2009 wraz z upadkiem banku Lehman Brothers. Te wydarzenia przyczyniły się do powstania nowego modelu wymiany sztuki. Chiny stały się pionierem w tej dziedzinie, gdy rząd chiński uruchomił w 2009 roku Shenzhen Cultural Assets and Equity Exchange (SZCAEE). Inicjatywa polega na sprzedaży udziałów dzieł sztuki. Pierwsze portfolio, składające się z 12 dzieł znanego chińskiego artysty Yang Peijiang, zostało sprzedane za 354 480,00 USD (w sumie

sprzedano 1000 udziałów)[37]. Udziały portfolio zostały nabyte w głównej mierze przez Shenzhen Artvip Culture Corporation[38] oraz kolekcjonerów, handlarzy i instytucje finansowe. W efekcie ten nowatorski model sprzedaży dzieł sztuki został przeniesiony do innych państw m.in. we Francji powstał Art Exchange, gdzie pierwszą sprzedaż akcji dzieł sztuki artystów Sol LeWitt i Francesco Vezzoli zorganizowano w styczniu 2011 roku.

Drugi silny trend dotyczy zmian geopolitycznych światowego rynku sztuki, które związane są ze znaczącym zwiększeniem udziału Chin w rynku oraz wyprzedzeniem Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii. Chiny stały się największym na świecie rynkiem aukcji dzieł sztuki. Jednocześnie rząd chiński pokazał jak duże znaczenie przypisuje rozwojowi kultury i sztuki na widowiskach takich jak igrzyska olimpijskie w 2008 roku, World Expo w Szanghaju w 2010 oraz polityki realizowanej przez rząd chiński, który udostępnia wszystkie publiczne muzea za darmo. Ponadto warto nadmienić, że chińscy artyści bardzo szybko zamknęli lukę cenową, która dzieliła ich od artystów z zachodu, dzięki sponsorowaniu przez chińskich kolekcjonerów uchodzących za tych, którzy pracują dla dobra swojego narodu[39].

2.3. Chiny jako światowy lider na rynku sztuki

Wśród najbardziej pożądanych artystów świata 2010 roku na samym szczycie znalazło się czterech chińskich artystów, byli nimi: Qi Baishi (1864-1957), Zhang Daqian (1899-1983), Xu Beihong (1895-1953), Fu Baoshi (1904-1965)[40]. W XIX i na początku XX wieku rynek dzieł sztuki był opanowany przez Francję, natomiast przez ostatnie 60 lat rynek został zdominowany przez Stany Zjednoczone i Wielką Brytanię. W Europie i Ameryce rynek rozwijał się przez długi czas, podczas gdy w Chinach rynek ten ledwo działał na początku XXI wieku i w zadziwiająco krótkim czasie kraj ten stał się motorem wzrostu światowego rynku sztuki. Chiny przeniosły środek ciężkości obrotów

[37] Informacje uzyskane na podstawie artykułu Global Times: *Owning a piece of art*, http://life.globaltimes.cn/art/2010-07/551754.html, z dnia 15.05.2011

[38] Firma zajmująca się handlem sztuką, upoważniona przez Chińską Republikę Ludową do wydawania akcji na dzieła sztuki.

[39] Artprice, *Art Market Trends 2010*

[40] Na podstawie rankingu Top 500 artystów według przychodów ze sprzedaży podczas aukcji w 2010 roku, publikowanym co roku przez Artprice. W pierwszej 10. znalazło się 4 chińskich artystów.

na rynku sztuki z Zachodu na Wschód i to nie za sprawą sprzedaży tradycyjnych chińskich mebli czy innych obiektów związanych z wielowiekową historią Chin[41].

W ostatniej dekadzie Europa jest największym przegranym. Europejski rynek (z Wielką Brytanią na czele) tracił dynamikę rozwoju pomimo prawie trzykrotnego wzrostu przychodów z 1,3 mld USD w 2002 r. do 3 mld USD w 2010 roku. Na początku XXI wieku, przewodnictwo Europy opierało się na wyjątkowym bogactwie oferty zarówno pod względem jakości jak i ilości prac artystycznych. Europa stanowiła 80% światowej sprzedaży pod względem ilości i generowała 55% światowych rocznych przychodów dla dzieł sztuki w 2003 roku. Pod koniec 2010 roku, udział Europy zmniejszył się pod względem ilości sprzedawanych prac do 66%, a przychody ze sprzedaży stanowiły 33% światowego rynku. W Stanach Zjednoczonych liczba sprzedanych prac była stabilna i oscylowała między 14%, a 16% w przeciągu ostatnich 10 lat. Niemniej jednak Ameryka Północna utraciła swoją pozycję na rzecz rynku azjatyckiego. W 2010 roku, Ameryka Północna posiadała 30% światowych przychodów (w porównaniu do 47% w 2004 r.). W Azji udział stanowił 36%, z czego 33% to udział Chińskiej Republiki Ludowej.

Całkowite roczne przychody Chin w wysokości 3 mld USD w 2010 roku sprawiły, że wyprzedziły Stany Zjednoczone, których przychody stanowią 30% światowego rynku - 2,8 mld USD. Wielka Brytania znalazła się na trzecim miejscu z 19% udziałem w wysokości 1,8 mld USD. Francja z przychodami rzędu 475 mln USD posiadała 5% światowego rynku (przykładowo w 2009 roku Francja miała 13,9% udziału).

Chiny, które w 2010 roku gospodarczo były drugim państwem na świecie[42], kierują wysiłki w celu ukazania swojej kultury, zarówno starej sztuki jak i nowoczesnej. Obecnie rynek chiński jest atrakcyjny dla inwestorów, gdyż Pekin, Hong Kong i Szanghai przyciągają nie tylko najpotężniejsze domy aukcyjne ale także galerie, które otwierają swoje oddziały w innych miastach Azji. Targi sztuki zaczęły rozwijać się również w Azji, przykładowo: Hong Kong Art Fair, CIGE, Art Stage w Singapurze, czy też Art Taipei, przyciągają kolekcjonerów z całego świata, kilka razy w roku. Silnym czynnikiem wpływającym na rozwój sztuki w Chinach jest fakt, że cieszy się poparciem rządu chińskiego i chińskich kolekcjonerów, którzy są patriotycznie nastawieni do

[41]Według raportu *Art Market Trends 2010*, tradycyjna sztuka chińska pochodząca nierzadko sprzed wielu wieków jest bardzo poszukiwana na światowym rynku.

[42]Na podstawie danych statystycznych Międzynarodowego Funduszu Walutowego, mierzonego wielkością PKB. Chiński PKB wynosił w 2010 roku 5 878,257 mld USD.

inwestycji. Szczególnie sprzyjający rozwojowi rynku jest znaczny wzrost liczby miliarderów w Chinach[43].

2.4. Charakterystyka rynku Unii Europejskiej

2.4.1. Sztuki piękne w procesie edukacji

Nieodzownym elementem rozwoju rynku sztuki jest proces kształcenia przyszłych artystów. Według badań EUROSTAT'u, w roku akademickim 2007/2008, 18% studentów studiów wyższych w Unii Europejskiej uczęszczało na kierunki związane z kulturą. W 2009 roku, Irlandia, Wielka Brytania, Cypr, Finlandia, Estonia, Włochy, Portugalia, Austria, Hiszpania, Belgia znalazły się w pierwszej 10. państw z największym udziałem osób studiujących sztuki piękne. Na końcu rankingu, z mniej niż 1,5% studentów szkół wyższych na kierunku sztuk pięknych plasowały się Polska i Rumunia oraz Lichtenstein, gdzie nie było ani jednej osoby studiującej sztuki piękne (patrz tabela 5). Udział studentów sztuk pięknych w Starej Piętnastce Unii Europejskiej był wyższy (4,4%) niż 27. państw członkowskich (4,0%), niemniej jednak cała Unia Europejska miała wyższy odsetek studentów sztuk pięknych niż Stany Zjednoczone (3,8%) i Japonia (3,8%). Najwięcej osób w UE studiowało sztuki piękne we Włoszech - 107 747 osób, co stanowi niemalże 14% wszystkich studentów kierunków artystycznych w Unii. Na drugim miejscu znajdowała się Francja - 11,5%, następnie Hiszpania - 11,2% i Niemcy -10,4%. Na piątym miejscu wśród państw członkowskich Unii Europejskiej znalazła się Polska z 27 645 osobami studiującymi sztuki piękne, co stanowi 4,3% udziału wśród studentów sztuk pięknych w całej UE.

Tabela 5. Ilość osób w poszczególnych państwach studiujących na kierunku sztuki piękne w zestawieniu do ilości osób studiujących w danym kraju, dane za 2009 rok.

Państwa	Wszystkie kierunki	Sztuki piękne	Udział sztuk pięknych
Unia Europejska (27 państw)	19505024	773756	4.0%
Strefa euro (15 państw)	11456188	499164	4.4%
Irlandia	182609	18278	10.0%
Wielka Brytania	2415223	163492	6.8%
Cypr	30986	1761	5.7%
Finlandia	296691	16583	5.6%
Estonia	68399	3743	5.5%
Włochy	2011713	107747	5.4%

[43]W 2010 roku na 97 nowych miliarderów 62 pochodziło z Azji. Informacja pochodzi ze strony int. http://www.chinadaily.com.cn/business/2010-03/11/content_9575101.htm, z dnia 26 maja 2011.

Portugalia	373002	19747	5.3%
Austria	308150	14986	4.9%
Hiszpania	1800834	86461	4.8%
Belgia	425219	19949	4.7%
Szwecja	422580	19690	4.7%
Szwajcaria	233488	10539	4.5%
Holandia	618502	26684	4.3%
Francja	2172855	89208	4.1%
Stany Zjednoczone	19102814	731006	3.8%
Japonia	3874224	146948	3.8%
Dania	234574	8660	3.7%
Łotwa	125360	4325	3.5%
Niemcy	2438600	80624	3.3%
Litwa	210744	6907	3.3%
Islandia	16919	548	3.2%
Norwegia	219282	6637	3.0%
Chorwacja	139069	3603	2.6%
Bułgaria	274247	6955	2.5%
Grecja	672284	14652	2.2%
Malta	10352	223	2.2%
Słowenia	114391	2261	2.0%
Macedonia	65200	1259	1.9%
Czechy	416847	7999	1.9%
Węgry	397679	7289	1.8%
Słowacja	234997	4048	1.7%
Polska	2149998	27645	1.3%
Rumunia	1098188	13839	1.3%
Turcja	2924281	32949	1.1%
Liechtenstein	754	0	0.0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych EUROSTAT.

Odsetek kobiet studiujących na uczelniach w roku 2007/2008 był wyższy w dziedzinach związanych z kulturą. W Unii Europejskiej kobiety stanowiły 59% studentów, w porównaniu do 55% na wszystkich kierunkach studiów. Przeciwne zjawisko zaobserwowano w krajach takich jak: Holandia, Litwa, Portugalia, Irlandia, Słowacja i Łotwa, gdzie kobiety na kierunkach powiązanych z kulturą stanowiły mniej niż 55%.

2.4.2. Zatrudnienie w kulturze

W 2009 roku, w 27 krajach członkowskich, 3,6 mln osób (1,7% ogółu zatrudnionych) było zatrudnionych w pięciu głównych sektorach działalności kulturalnej:

- Wydawnictwo (NACE 58)
- Filmy, nagrania video, programy telewizyjne, nagrania dźwiękowe i muzyczne (NACE 59),

- Programowanie i radiofonia (NACE 60),
- Tworzenie sztuki i działalność rozrywkowa (NACE 90),
- Biblioteki, archiwa, muzea i inne działania kulturowe (NACE 91)

Największy udział zatrudnionych w kulturze odnotowano w krajach skandynawskich, a najniższy w Portugalii, Rumunii i Turcji. W większości państw udział kobiet był wyższy w sektorze kultury niż w zatrudnieniu ogółem, natomiast różnice nie były istotne. We wszystkich badanych krajach, w sektorze kultury odsetek osób zatrudnionych z wyższym wykształceniem był znacznie wyższy niż w ogólnej liczbie zatrudnionych. Największy udział osób z wyższym wykształceniem odnotowała Słowacja - 34% podczas gdy, w Szwajcarii i na Malcie odsetek ten wyniósł 4%. Natomiast średnia dla Unii europejskiej wyniosła 24%. Natomiast odsetek osób z wyższym wykształceniem pracujących w sektorze kultury znacznie różni się w poszczególnych krajach. Przykładowo w Hiszpanii 68% osób pracujących w kulturze posiadało wykształcenie wyższe, na Malcie było to 23%. Jak podaje Eurostat, we Francji i Słowacji umowy zawierane z pracownikami na czas określony były wyraźnie częstsze w sektorze kultury niż w całej gospodarce, natomiast w Polsce i Turcji obserwowano odwrotną sytuację. W Unii Europejskiej, w sektorze kultury na ogół częściej były zawierane umowy w niepełnym wymiarze godzin - 25%, niż w ogólnej liczbie zatrudnionych, gdzie odsetek ten wyniósł 19%. Charakterystyczne dla sektora kultury jest to, że pracownicy pracują w domu lub posiadają więcej niż jedną pracę. W Unii Europejskiej udział osób pracujących w domu był dwukrotnie wyższy w sektorze kultury (26%) niż w ogółem zatrudnionych. Natomiast 6% pracowników z sektora kultury posiadało przynajmniej 2 prace, w zatrudnionych ogółem były to 4%.

W 2009 roku, Unia Europejska liczyła 1 480 000 pisarzy i artystów, co stanowiło 0,7% ogółu zatrudnionych. Udział pisarzy i artystów w zatrudnieniu ogółem wzrastał nieznacznie w latach 2004-2009 niemal we wszystkich krajach UE. Kobiety stanowiły mniej niż 50% pisarzy i artystów. Na poziomie 27 państw, 67% prac artystów i pisarzy pochodziło z jednego z pięciu przedstawionych powyżej sektorów kultury. Największy udział pisarzy i artystów zaobserwowano w sektorze tworzenia sztuki i działalności rozrywkowej - 36%. Niemniej jednak w Belgi i Szwecji, ponad połowa pisarzy i artystów, pracowało w sektorach nie określanych jako te związane z kulturą. Większość pisarzy i artystów, było wykształconych, pracowało w obszarach gęsto zaludnionych. Charakterystyczne dla tych zawodów jest to, że stanowiły duży udział osób

samozatrudnionych. W wielu krajach, ponad połowa wszystkich pisarzy i artystów pracowało w domu. Jedna czwarta artystów i pisarzy we Francji, Portugalii, Hiszpanii i Słowenii była zatrudniona na czas określony.

2.4.3. Handel zewnętrzny i wewnętrzny dóbr kultury

W tej części pracy przedstawione zostały dane dotyczące importu i eksportu dzieł sztuki oraz innych dóbr kultury[44]. W 2009 roku, Unia Europejska wyeksportowała więcej dóbr kultury do pozostałych państw świata niż wynosił import tych dóbr do państw członkowskich Unii. Wygenerowana nadwyżka w bilansie wyniosła 1,9 mld EUR. Do głównych dóbr eksportowanych i importowanych należały książki i dzieła sztuki (szczególnie malarstwo). Najwyższy stosunek eksportu do importu odnotowano dla gazet i czasopism, który wynosił - 3,7. Oznacza to, że Unia Europejska wyeksportowała prawie 4 razy więcej gazet i czasopism aniżeli wynosił ich import. Prawie połowa państw członkowskich UE odnotowała nadwyżkę w handlu dobrami kultury. Stosunek eksportu do importu wahał się od 2,8 do 1,8 w Polsce, Estonii, Litwie i w Niemczech, podczas gdy w Irlandii, Cyprze, Grecji, Luksemburgu, Portugalii i Rumunii znalazł się poniżej 0,5.

Tabela 6. Wartość wymiany handlowej dziełami sztuki, przedmiotami kolekcjonerskimi i antykami UE z krajami trzecimi, w 2009 roku.

Dobra kultury	W mln EUR			Stosunek Exp/Imp
	Eksport	Import	Bilans	
Malarstwo	1770	1181	589	1.5
Grafika	54	48	6	1.1
Rzeźba	574	243	332	2.4
Znaczki pocztowe	37	32	5	1.2
Przedmioty kolekcjonerskie	141	334	-193	0.4
Antyki	471	244	227	1.9
Razem	3047	2082	966	1.5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z publikacji Eurostat *Cultural statistic*.

Unijny eksport dóbr kultury spadał o 4% rocznie w latach 2004-2009. Najbardziej dotkniętym spadkiem był eksport antyków (-16% rocznie), a największy wzrost odnotowano w przypadku płyt DVD (14% rocznie). W tym samym okresie, import tracił 1% rocznie. Najbardziej znaczący spadek odnotowano w przypadku importu

[44]Na podstawie publikacji Eurostat *Cultural statistics* z 2011 roku. Do dóbr kultury zaliczane są: książki, gazety, instrumenty muzyczne i przedmioty kolekcjonerskie.

znaczków pocztowych (-30% rocznie) oraz płyt CD (-11%). W latach 2004-2009, obserwowano znaczący wzrost eksportu dóbr kultury w krajach Europy Wschodniej, natomiast wzrost ten był mniej istotny w odniesieniu do wielkości importu. Odwrotna tendencja była odnotowana w Rumunii, gdzie obserwowano spadek eksportu i szybki wzrost importu tych dóbr. Dzieła sztuki i antyki z Wielkiej Brytanii i Francji, głównie dzięki ich wysokiej wartości, stanowiły największy udział w eksporcie dóbr kultury w Unii Europejskiej, następne w kolejności były: książki, gazety i płyty DVD. W imporcie, dzieła sztuki i antyki, również stanowiły największy udział wśród przywożonych dóbr kultury. Niemniej jednak na Cyprze, w Irlandii, Litwie, Portugalii, Słowenii i Słowacji największy udział posiadały gazety. W Niemczech i Szwecji największą część importu dóbr kultury stanowiły płyty DVD, a dzieła sztuki i antyki były głównymi dobrami importowanymi do Wielkiej Brytanii. Unia Europejska w 2009 roku, 91% wszystkich dzieł sztuki, przedmiotów kolekcjonerskich i antyków eksportowała do zaledwie 8 państw, w tym między innymi do Stanów Zjednoczonych - 42%, Szwajcarii - 30% i Ukrainy - 7%[45]. Natomiast 56% dzieł sztuki, przedmiotów kolekcjonerskich i antyków importowanych jest do Unii Europejskiej ze Stanów Zjednoczonych.

Rysunek 9. Główne kierunki eksportu dzieł sztuki, przedmiotów kolekcjonerskich i antyków Unii Europejskiej do państw trzecich, 2010 rok.

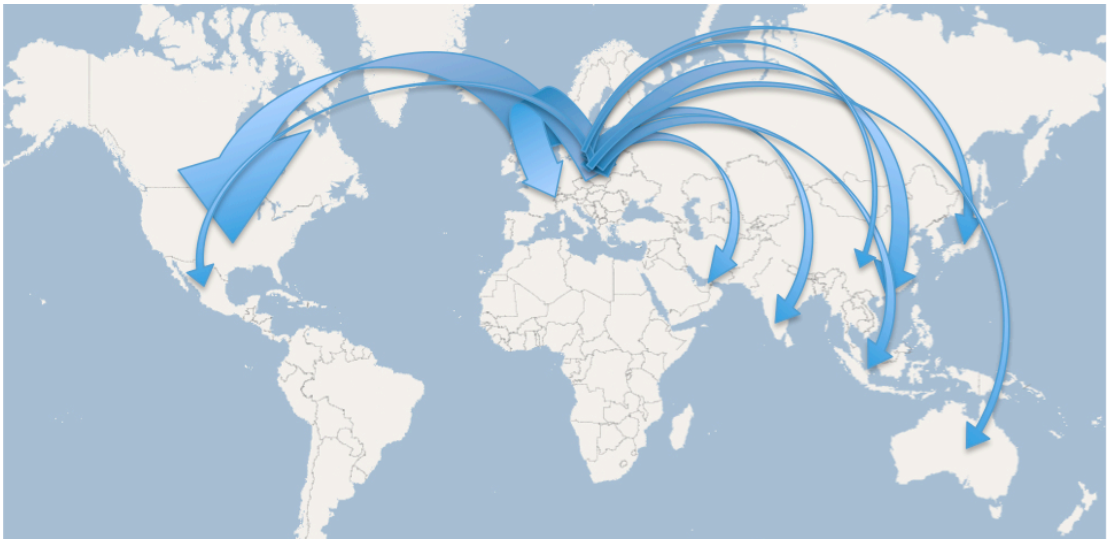

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Eurostat'u.

[45]W 2009 roku eksport dzieł sztuki (CN: 97011, 9702, 9703) UE do Ukrainy wynosił 221,6 mln EUR, natomiast zmniejszył się do 26,3 mln EUR w 2010 r. Informacje na podstawie danych Eurostat'u.

2.5. Francja - utracona pozycja

Jeśli chodzi o sztukę, to Francja posiada bogaty rynek dzieł i artystów. Niemniej jednak walka jaką stoczyła na arenie międzynarodowej w wypromowaniu kraju jako stolicy kulturalnej została całkowicie przegrana, w szczególności w segmencie sztuki Współczesnej. Po pierwsze przez Stany Zjednoczone na początku lat 50-tych XX wieku, a następnie przez Chiny, które w 2007 roku przegoniły Francję. Na koniec 2010 roku, sztuka Współczesna wygenerowała 380 mln USD przychodów w Chinach, w Stanach Zjednoczonych 287 mln USD, w Wielkiej Brytanii 160 mln USD, a tylko 28 mln USD we Francji[46]. Francja była niekwestionowanym liderem na rynku do 1950 roku. Przyczyn utraty pozycji jest z pewnością wiele, natomiast jedną z nich podawaną w literaturze jest seria błędnych decyzji nazywanych *syndromem Parke-Bernet*. Nazwa wzięła się od prestiżowego domu aukcyjnego w Nowym Jorku - Parke-Bernet, który zaoferował francuskiemu domowi aukcyjnemu Hotel Drouot przejęcie Parke-Bernet (wtedy największego domu aukcyjnego w Stanach Zjednoczonych). Hotel Drouot odrzucił ofertę, co natychmiast wykorzystał brytyjski Sotheby's kupując amerykańską firmę i z sukcesem wchodząc na nowojorską giełdę. Kolejnym niepowodzeniem dla francuskiego rynku sztuki była próba sekretnego wprowadzenia Hotel Drouot na giełdę, w 1990 roku. Niestety właściciele spółki nie byli w stanie połączyć sił i wydarzenie, które miało być wielkim sukcesem zakończyło się fiaskiem. Następnie w 2000 roku, Sotheby's wygrał sprawę wytoczoną Francji, która od 1556 roku miała przyznany monopol dla francuskich domów aukcyjnych na aukcje przeprowadzane we Francji[47]. Sprawa była prowadzona od 1993 roku, z naciskiem na Unię Europejską, aby ta wymagała od Francji egzekwowania prawa dotyczącego wolnej konkurencji. Natomiast w praktyce Paryż był wciąż przyzwyczajony do tradycyjnego porządku i jeszcze długo stosował bariery przejawiające się nadmierną administracją i zarzucając nieprawidłowości i naruszanie zasad przepływu towarów i usług w Unii Europejskiej przy każdej organizowanej licytacji we Francji. Dziesięć lat po reformie i pomimo starań w ochronie monopolu na rynku aukcji dzieł sztuki, Francja może pochwalić się czwartym miejscem w światowym rynku sztuki. Według badań przeprowadzonych przez francuską firmę Artprice, Francja straciła 12 000 miejsc pracy na rynku sztuki oraz wiele domów aukcyjnych, czego skutkiem jest niedostatek kapitału ludzkiego i

[46]Tuż za Francją uplasowały się: Tajwan i Singapur.

[47]Artykuł, Alan Riding, The New York Times, pt. *In Auctions, Vive the Opened Market; Legal Changes Allow Sotheby's and Christie's to Hold First Sales on French Turf*, z dnia 28 listopada 2001r.

finansowego na rynku sztuki. Wskazuje się, że Francja obecnie zaniedbuje szansę za jaką uznaje się europejską dyrektywę w sprawie usług mającą na celu liberalizację aukcji, za pośrednictwem mediów elektronicznych, której termin implementacji został ustalony na 28 grudnia 2009 roku[48]. Francja, mimo wielu rozmów z Brukselą w sprawie przyjęcia europejskiej dyrektywy, nie zareagowała na ostatni termin wyznaczony przez Europejskiego Komisarza Michel'a Barnier - 24 kwietnia 2010. W poszukiwaniu tożsamości, Paryż zyskał silną pozycję na niektórych rynkach niszowych, takich jak fotografia, komiksy, czy sztuka uliczna, niemniej jednak jest to niewystarczające. Aby artyści francuscy odegrali ważną rolę na rynku międzynarodowym, potrzebne są głębokie zmiany. Aukcje paryskie z pewnością straciły swój blask na rzecz silniejszych rywali, którzy zgarniają większą część najpiękniejszych, najdroższych i najbardziej modnych dzieł sztuki.

2.6. Indeks cen i obroty w handlu

W 2007 roku rynek sztuki osiągnął najwyższy wskaźnik pod względem przychodów ze sprzedaży dzieł sztuki[49] osiągając wartość 9,39 mld USD, ponad dwukrotnie więcej niż w 2005 roku - 4,2 mld USD.

Rysunek 10. Przychody ze sprzedaży na rynku dzieł sztuki, z podziałem na półrocza, w latach 2000-2010.

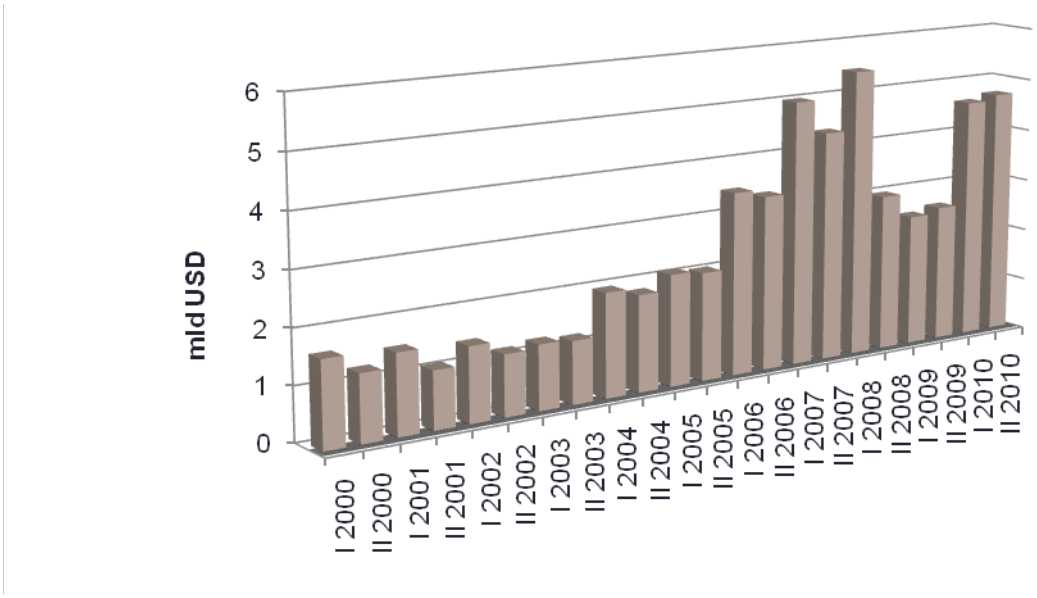

Źródło: Raport *Art Market Trends 2010*

[48]Pierwotny termin implementacji był ustalony na 12 grudnia 2006 roku.
[49]Dzieła sztuki: druk, fotografia, malarstwo, rysunek, rzeźba, instalacja.

Galopujący wzrost cen i wzmożony popyt ze strony kolekcjonerów i inwestorów został przystopowany w 2007 roku, gdzie przez pierwsze 6 miesięcy ceny gwałtownie spadały. Spadek cen w latach 2007-2009 był znacznie głębszy niż spadki z roku 1990. Jesienią 2008 roku na rynku dzieł sztuki przez kolejne miesiące można było obserwować bardzo silną korektę cen i znaczny wzrost niesprzedanych pozycji. Po dwóch latach, rynek odrodził się, a kryzys pozostał wspomnieniem, bowiem ceny i konkurencja wróciły do poziomu z 2006 roku. Według raportu *Art Market Trends 2010*, w 2010 roku całkowite przychody aukcji dzieł sztuki wzrosły prawie dwukrotnie w porównaniu do roku 2009, do ponad 9,36 miliardów USD. Podobna sytuacja na rynku sztuki miała miejsce w 2007 roku[50], kiedy uzyskano dwukrotnie wyższe przychody w stosunku do roku poprzedniego oraz w roku 2000, kiedy przychody wzrosły trzykrotnie. W 2009 roku domy aukcyjne przyjęły strategię polegającą na ograniczeniu oferty segmentów charakteryzujących się wysokim poziomem spekulacji i usiłowaniu zaoferowania kolekcjonerom dzieł w przystępniejszych cenach i bardziej bezpiecznych inwestycji. Mimo powzięcia wielu środków ostrożności, brak środków finansowych inwestorów i kolekcjonerów sztuki w połączeniu z ogólnym nastrojem nieufności z powodu kryzysu finansowego znacznie zmniejszyły roczne przychody głównych domów aukcyjnych w 2009 roku. Najsłynniejsze domy aukcyjne na świecie Christie's i Sotheby's osiągnęły przychody niższe niż w 2008 roku odpowiednio o 47% i 60%.

Tabela 7. Średnie roczne zmiany cen poszczególnych rodzajów dzieł sztuki, z podziałem na kategorie cenowe, w latach 1996-2002.

	Malarstwo	**Druki**
Powyżej 1 mln EUR	+ 12,04%	
od 100 000 do 1 mln EUR	+12,76%	
od 10 000 do 100 000 EUR	+6,05%	-5,50%
od 1 000 do 10 000 EUR	+3,18%	+6,02%
poniżej 1 000 EUR	-6,40%	+16,15%

Źródło: Artprice, *Art Market Trends 2002*.

W przypadku obrazów malarskich, w latach 1996-2002, można stwierdzić, iż im bardziej kosztowne prace, tym większa szansa osiągnięcia zysku przy sprzedaży[51].

[50]W 2007 roku przychody ze sprzedaży wyniosły 3,39 mld USD i były wyższe niż w 2010 roku o 0,03 mld USD.
[51]Na podstawie raportu Artprice*Art Market Trends 2002.*

Największe stopy zwrotu były osiągane dla obrazów za ponad 100 000 EUR, w tej kategorii obrazy generowały średnio ponad 12% wzrostu rocznie. Jednak w przypadku prac za mniej niż 1 000 EUR można było spodziewać się straty na poziomie -6,4% rocznie. Należy jednak pamiętać, że istnieje kilka obrazów Dawnych Mistrzów i znanych artystów w tym przedziale cenowym, których wartość rosła w tym czasie. Dlatego też, zwrot inwestycji może zależeć również od reputacji artysty.

Odwrotna zasada miała miejsce w stosunku do druków. Można było zaobserwować, że im rzadsze prace, tym bardziej były kosztowne, lecz jednocześnie były mniej opłacalne. Ta sytuacja sprawiła, że rynek druków i litografii był idealnym miejscem na inwestowanie kwot poniżej 1 000 EUR, przynosząc średni roczny zysk na poziomie 16,5% w latach 1996-2002. W 2002 roku, 71% druków było w cenie poniżej 1 000 EUR, co czyniło ten rynek atrakcyjnym miejscem dla szerokiego grona miłośników sztuki o przeciętnym budżecie.

Tabela 8. Udział transakcji w poszczególnych kategoriach cenowych ,w latach 1996-2002.

Wartość transakcji	Udział
poniżej 100 EUR	**6,30%**
od 100 do 1 000 EUR	**43,12%**
od 1 000 do 10 000 EUR	**39,23%**
od 10 000 do 100 000 EUR	**9,99%**
od 100 000 do 1 mln EUR	**1,25%**
powyżej 1 mln EUR	**0,11%**

Źródło: Artprice, *Art Market Trends 2002*.

Ponadto, jak wynika z raportu odnośnie rynku dzieł sztuki w latach 1996-2002, najwięcej transakcji było przeprowadzanych w kwotach od 100 EUR do 10 000 EUR (82,4%), przy czym przeszło 43% transakcji było w kwocie mieszczącej się między 100 EUR, a 1 000 EUR i była to najliczniejsza grupa cenowa. Natomiast niezwykle rzadko, gdyż przeciętnie raz na 1 000 aukcji odbywała się zakup w kwocie przekraczającej wartość 1 000 000 EUR.

2.7. Domy aukcyjne

Na światowym rynku obrót dziełami sztuki opiera się głownie na sprzedaży prac w domach aukcyjnych. Pod względem przychodów[52] największe są Christie's i Sotheby's, które od lat zajmują dwa pierwsze miejsca. Połowę swoich przychodów generują w Nowym Jorku, natomiast w oddziale w Hong Kongu około 10%. Ich przychody za 2010 rok wynoszą odpowiednio 2,47 mld USD i 2,41 mld USD. Na trzeciej pozycji pod względem uzyskanych przychodów jest dom aukcyjny China Poly International z wynikiem 677,9 mln USD.

Rysunek 11. Udział dwóch największych domów aukcyjnych pod względem przychodów ze sprzedaży oraz wielkości wolumenu sprzedaży dzieł sztuki, dane za 2010 rok.

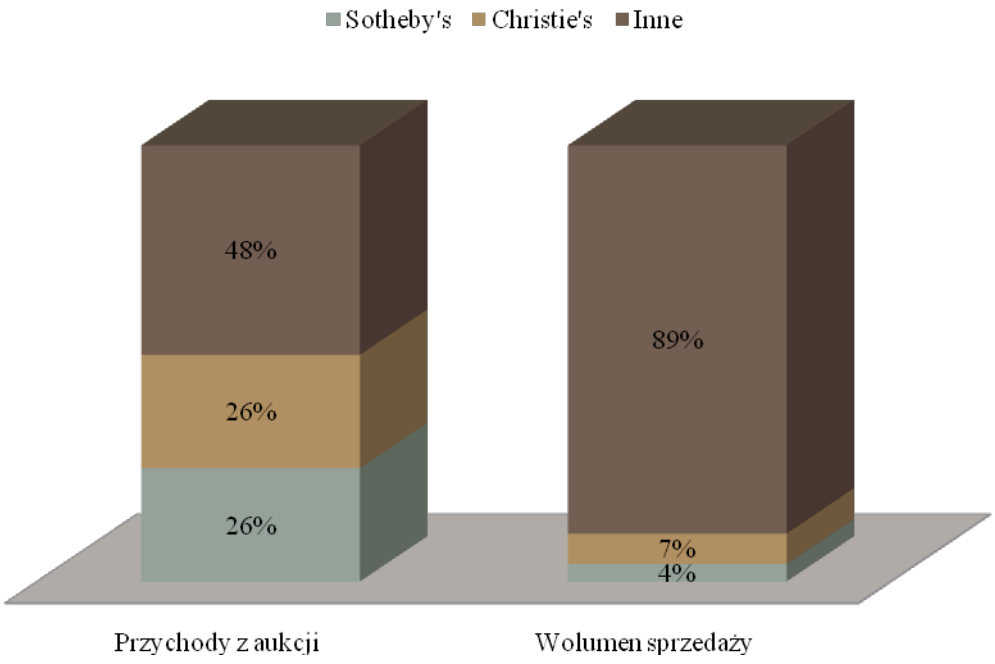

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z raportu *Art Market Trends 2010*.

Na czwartym i piątym miejscu są kolejne przedsiębiorstwa z Chin: China Guardian - 498 mln USD oraz Beijing Hanhai Art Auction - 256,1 mln USD przychodu. Phillips de Pury & Company jest na szustym miejscu z przychodami rzędu 225,8 mln USD. Na dalszych miejscach znajdują się kolejne domy aukcyjne z Chin takie, jak: Beijing Council - 193,8 mln USD, Beijing Jiuge - 152,3 mln USD, XilingYinshe - 138,1 mln

[52] Dane za 2010 rok.

USD oraz Beijing HighestAuctions - 103,7 mln USD. W sumie siedem domów aukcyjnych z pierwszej dziesiątki pochodzi z Chin. Następnymi w kolejności domami aukcyjnym pochodzącymi z państw Zachodnich, są brytyjski Bonhams - 80,7 mln USD i francuski Artcurial - 53,29 mln USD. Głównymi ośrodkami obrotów na rynku dzieł sztuki są Nowy Jork i Pekin. W Nowym Jorku przychody z tytułu sprzedaży prac podczas aukcji wyniosły 2,7 mld USD w 2010 roku, i są wyższe od przychodów uzyskanych w Pekinie o 400 mln USD[53]. Londyn jest na trzecim miejscu z przychodami wysokości 1,8 mld USD, przed Hong Kongiem, Paryżem, Szanghajem i Hangzhou.

2.8. Charakterystyka segmentów rynku dzieł sztuki

W okresie dekoniunktury, tylko segment Dawnych Mistrzów pokazał dobrą odporność na zawirowania na rynku sztuki. Głównie dlatego, że niewielki wpływ na ten segment ma moda oraz zakupy spekulacyjne[54]. W 2009 roku, przychody wygenerowane przez Dawnych Mistrzów podczas aukcji wzrosły o 4,9% w stosunku do roku 2008. Natomiast w pozostałych segmentach odnotowano poważne spadki przychodów, tj.: sztuka XIX Wieku spadła o 47,7%, sztuka Nowoczesna straciła 37%, sztuka Powojenna spadła o 50,6%, największy spadek przychodów osiągnęła sztuka Współczesna - 63,8%. Niemniej jednak w 2010 roku wzrost całkowitych przychodów przypisanych sztuce Współczesnej był dwukrotnie wyższy niż w 2009, choć nadal niższy o 29% w porównaniu do roku 2008.

Według raportu *Art Market Trends 2010* sztuka Współczesna jest najbardziej narażona na spekulacje, najczęściej dostrzegana przez media oraz charakteryzuje się największą zmiennością spośród pozostałych kategorii sztuki. Ta zmienność napędzana jest przez nową generację kolekcjonerów, którzy w ostatnich latach szukają dzieł sztuki reprezentujących bieżące czasy.

[53] Średnia cena prac w Nowym Jorku i Pekinie to 129 000 USD.
[54] Thierry Ehrmann, *Art Market Trends 2010*, Artprice

Rysunek 12. Udział w wielkości sprzedaży poszczególnych segmentów rynku dzieł sztuki w latach 2000-2010.

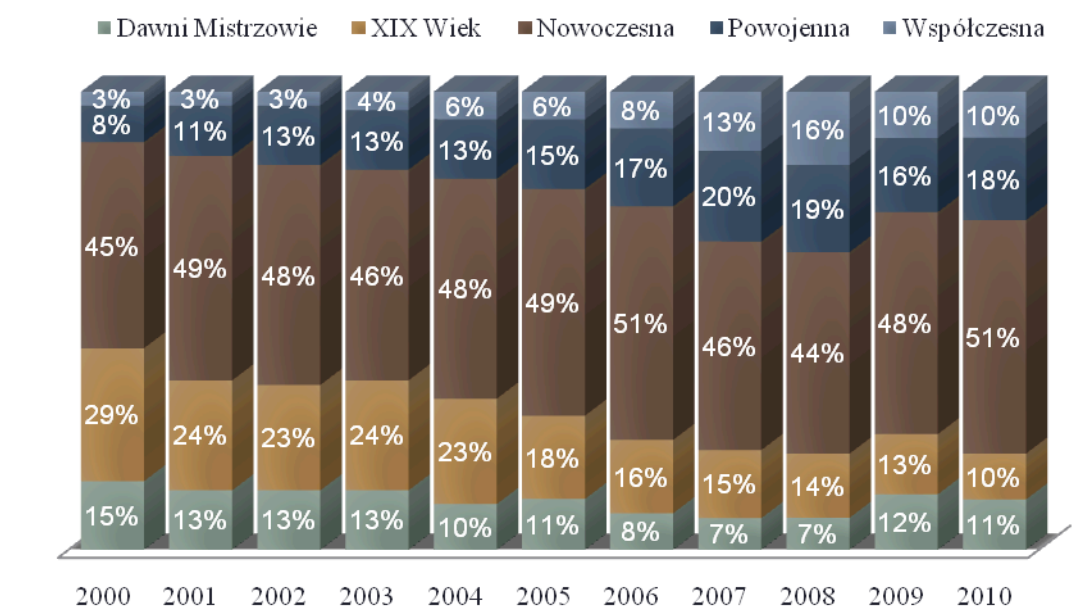

Źródło: Raport *Art Market Trends 2010*

Na początku XXI wieku, był odczuwany jeszcze pewien brak zaufania do współczesnych prac na rynku sztuki. W 2000 roku, pod względem przychodów, najwyższy udział w rynku odnotowała sztuka Nowoczesna - 45,29%, sztuka XIX Wieku - 28,38%, sztuka Dawnych Mistrzów - 15,16%, sztuka Powojenna - 8,33% oraz sztuka Współczesna 2,83% światowego rynku. Natomiast w 2010 roku, sztuka Współczesna stanowiła 10,2% światowych przychodów aukcji dzieł sztuki. W dalszym ciągu sztuka Nowoczesna stanowi większą część światowych przychodów (4,75 mld USD), niemniej jednak wzrost udziału sztuki Współczesnej w ciągu ostatniej dekady był gwałtowny. Łączne wpływy wzrosły 10-cio krotnie z 82,3 mln USD w 2000 roku do 954,8 mln USD w roku 2010, a wskaźnik indeksu cen w tym segmencie wzrósł o 70,9%. Pod względem wzrostu indeksu cen najwyższą wartość w latach 2000-2010 osiągnęły prace ze sztuki Powojennej, a jej wartość wynosiła 134,7% (przy czym w latach 2000-2010 całkowite przychody w tym segmencie wzrosły o blisko 1,46 mld USD - z 242,6 mln USD do 1,7 mld USD). Stabilność cen można dostrzec wśród dzieł Dawnych Mistrzów oraz w sztuce XIX Wieku. Te dwa segmenty, które charakteryzują się wysoką jakością dzieł, stopniowo stają się coraz rzadsze na aukcjach, a wypierane są przez późniejsze pokolenia artystów. Bowiem są ograniczone poprzez niską podaż ofert na rynku podczas, gdy rynek sztuki Współczesnej jest niemalże nieograniczony. Zależność tę widać gdy przeanalizuje się zmianę udziału wielkości przychodów ze

sprzedaży w sztuce XIX Wieku, w latach 2000 - 2010 znacznie spadły. W roku 2000 segment ten stanowił 28,38%, a w 2010 roku zaledwie 9,59% światowego rynku.

2.9. Rola artystów na rynku

Powrót do równowagi na rynku sztuki po załamaniu się konkurencji w okresie kryzysu rozpoczętego w połowie 2008 roku, nastąpił w listopadzie 2009 roku, gdy bardzo dobry wynik osiągnęła praca Andy Warhol'a pt. *200 one dollar bills*. Została sprzedana za 39 mln USD, podczas gdy dom aukcyjny Sotheby's w Nowym Yorku wycenił tę pracę na 8-12 mln USD. Artysta Andy Warhol jest uznawany za filar Sztuki Powojennej i Współczesnej. W listopadzie 2010 roku jego obraz *Man in her life* został sprzedany za 56,5 mln USD[55].

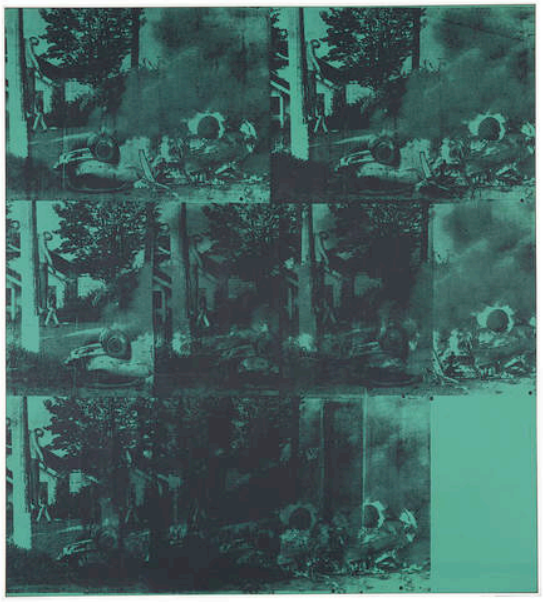

Rysunek 13. Andy Warhol *Green Car Crash* sprzedany za 64 mln USD w maju 2007 roku.

W pierwszym półroczu 2010 roku można było obserwować nowe rekordy na rynku sztuki. Przychody ze sprzedaży dzieł impresjonistów i sztuki Nowoczesnej, domów aukcyjnych Christie's i Sotheby's, łącznie wzrosły w maju 2010 roku o 105% w stosunku do maja 2009. Z powodu dobrych wyników sztuki Nowoczesnej i Powojennej domy aukcyjne Christie's i Sotheby's były w znacznie lepszej kondycji na koniec I połowy 2010 roku. Ich przychody ze sprzedaży dzieł sztuki wzrosły odpowiednio o 62% i 130% w stosunku do I połowy 2009 roku. W listopadzie 2010 roku odnotowywano kolejne rekordy aukcji, dom aukcyjny Phillips de Pury & Company sprzedał prace z segmentu sztuki Współczesnej za 102,4 mln USD. Połowa tej kwoty pochodziła ze sprzedaży pracy Warhola *Man in her life*. W tym samym miesiącu w Sotheby's sprzedano, drugą co do wartości pracę w 2010 roku, *Nuassis sur undivan* Modigliani'ego za 61,5 mln USD, natomiast w Christie's została sprzedana praca Henri'ego Matisse za 43,5 mln USD. Nawet wśród sztuki Współczesnej, która została najbardziej dotknięta w czasie kryzysu,

[55]Praca sprzedana przez dom aukcyjny Phillips de Pury & Company. Rekordowa cena za jaką została sprzedana praca Andy Warhol'a to *Green Car Crash*. (patrz rysunek 2.6.)

obserwowane były aukcje o wysokiej wartości. Jeden z najbardziej cenionych japońskich artystów współczesnych – Takashi Murakami, nie uzyskał cen jakie osiągał podczas bańki spekulacyjnej, (przykładowo rzeźba *My Lonesome Cowboy* sprzedana 14 maja 2008 roku za 13,5 mln USD wyceniona była przez Sotheby's o 10 mln USD niżej), dzieła artysty sprzedane zostały za 3 mln USD w 2010, podczas gdy w roku 2009 nie osiągnął on żadnych przychodów ze sprzedaży dzieł.

Dzieła Jeff'a Koons'a, Damien'a Hirst'a, Takashi'ego Murakami i Banksy'iego były jednymi z najatrakcyjniejszych w latach 2005-2008, zarazem cieszyły się wysoką spekulacją. W 2009 roku, te szczególnie ryzykowne aktywa były rzadko wystawiane na aukcje w celu uniknięcia niskich cen. Przychody ze sprzedaży dzieł Jeff'a Koons'a w 2009 roku zmniejszyły się o 1/3 w stosunku do roku 2008, a Damien'a Hirst'a aż o 92%. Po skurczeniu się rynku w 2009 roku, największe domy aukcyjne chciały wysłać silny sygnał zaufania w stronę rynku. Przede wszystkim starali się w pierwszej połowie 2010 roku, przekonać kolekcjonerów przedstawiając prace Dawnych Mistrzów, sztukę Nowoczesną i Powojenną. Następnie zaczęli prezentować wysoko cenione dzieła Współczesne.

W Londynie, w październiku 2010 roku, Christie's zaoferował obraz Hirst'a o rozmiarach 213,4 x 533,4 cm zatytułowany *I am Become Death, Shatterer of Worlds*, który został sprzedany za 1,9 mln GBP (ok. 3 mln USD). Christie's miał nadzieję sprzedać ten hipnotyczny obraz za 2,5-3,5 mln GBP. Jeden z najlepszych obrazów Koons'a *Ballon Flower (Blue)* został sprzedany w Listopadzie 2010 w Nowym Jorku w przedsprzedaży za 15 mln USD. Natomiast czerwona wersja tej samej pracy *Balloon Flower (Magenta)* uzyskała w 2008 roku cenę o ok. 8 mln USD wyższą[56].

Zmienność cen prac Koons'a i skłonność takich samych bądź podobnych dzieł do wzrostów i spadków o kilka milionów dolarów w przeciągu 2 lat, przyczyniły się do ogólnej powściągliwości wobec wysoko wycenianych prac tego artysty. Większość inwestorów nie chciała bowiem ryzykować utraty kilku milionów w przeciągu zaledwie paru miesięcy. Jednakże, mimo kilku rozczarowujących aukcji ceny prac sztuki Współczesnej zyskały 5,4% w I połowie 2010 roku. W okresie między 1 stycznia 2008, a końcem 2009 roku ceny w tym segmencie spadły o 40,3%. W całym 2010 roku wzrost poziomu cen sztuki Współczesnej wyniósł 14,6%, wracając do poziomu cen z roku 2006 ale jeszcze nie osiągając cen z lat 2007-2008.

[56]Pracę sprzedano na aukcji w Londynie przez dom aukcyjny Christie, za 11,5 mln GBP.

2.10. Starcie pokoleń - sztuka Dawnych Mistrzów, a sztuka Współczesna

Wzrost sprzedaży i wartości prac chińskich artystów jest znaczący, zwłaszcza w segmencie Dawnych Mistrzów, gdzie chińska dominacja jest stosunkowo duża - spośród najlepiej sprzedanych (pod względem ceny) prac Dawnych Mistrzów w 2010 roku, 15 dzieł pochodziło od chińskich artystów. Co więcej z pierwszej 6. wszyscy artyści wywodzili się z Chin. Rynek prac zaliczanych do Zachodnich Dawnych Mistrzów zmniejszał się przez lata. W 2010 roku, pierwszym na liście wśród Zachodnich artystów był angielski malarz George Stubbs, który zajmował siódme miejsce z obrazem zatytułowanym *Brood Mares and Foals*, sprzedany poniżej wyceny, za 9 mln GBP (około 14,18 mln USD)[57]. Na ósmej pozycji znajdował się chiński artysta Zhou Zhimian, którego praca *Flowers* osiągnęła cenę 12,17 mln USD[58], 60 000 USD wyższą od ceny za portret wodza, stworzonego przez Pierre'a Paul'a Rubens'a. Za Rubens'em znalazło się kolejnych sześciu chińskich artystów z cenami na poziomie 8-13 mln USD.

Równolegle ze wzrostem cen dzieł Dawnych Mistrzów z Azji, młode pokolenie chińskich artystów poczyniło znaczne postępy na rynku sztuki. Ponad połowa z pierwszej 10. współczesnych artystów pochodzi z Chin, są to: Zeng Fanzhi, Chen Yifei, Wang Yidong, Zhang Xiaogang, Liu Xiaodong oraz LiuYe. W pierwszej dziesiątce nie znalazł się przedstawiciel Europy, a zaledwie 3 to amerykanie: Basquiat, Koons i Prince. Obecnie roczne przychody generowane podczas sprzedaży dzieł Zeng Fanzhi i Chen Yifei są porównywalne do tak wielkich artystów jak Jeff Koons i Richard Prince. Według raportu *Art Market Trends 2010* mimo, że Jean-Michel Basquiat i Andy Warhol są nadal w czołówce światowego rankingu artystów, to w niedługim czasie przewiduje się, że zostaną wyparci przez ich chińskich rywali, wspieranych przez nowych milionerów pochodzących z Azji.

2.11. Najwięksi artyści dekady

Od lutego do czerwca 2010 roku można było obserwować jak po kryzysie rynek najdroższych dzieł sztuki zaczął zyskiwać na znaczeniu, nie tylko za sprawą nowych rekordów wśród artystów, ale przede wszystkim najlepszych wyników w historii aukcji dzieł sztuki. W efekcie artyści Alberto Giacometti i Pablo Picasso wyznaczyli nowe

[57]Obraz sprzedany przez dom aukcyjny Sotheby's w Londynie, 08 grudnia 2010 roku.
[58]Dom aukcyjny Poly International sprzedał obraz 04 grudnia 2010.

światowe rekordy aukcji, Picasso osiągnął cenę 95 mln USD, a Giacometti 92,5 mln USD. Najwięksi artyści w 2010 roku potroili poziom przychodów ze swoich prac w porównaniu do 2009 roku. W 2010 roku dziesięć najcenniejszych prac sprzedano za łączną kwotę 2,26 mld USD, podczas gdy w 2009 roku były to 654 mln USD. Aby znaleźć się wśród dziesięciu największych artystów, w 2010 roku należało uzyskać roczne przychody w wysokości przeszło 112,5 mln USD, w 2004 roku wystarczyły do tego przychody rzędu 30 mln USD. Należy jednak pamiętać, że między szczytem w 2007 roku, a niżem w 2009 roku przychody czołowych artystów, generowane podczas aukcji sztuki, zmniejszyły się o 2/3.

Wśród najbardziej poszukiwanych i najdroższych artystów, tymi którzy na stałe zagościli w pierwszej 10. są Pablo Picasso oraz Andy Warhol. W 2007 roku, wyjątkowym dla sztuki Współczesnej, Andy Warhol nawet wyprzedził Picassa o przeszło 100 mln USD. Pablo Picasso osiągnął łączne przychody ze swoich dzieł w wysokości 319,7 mln USD, a Andy Warhol - 422,3 mln USD. Od tamtej pory Picasso powrócił na pierwsze miejsce w corocznym rankingu przychodów. Andy Warhol, w 2010 roku, był o 50 mln USD za Picasso i spadł na trzecie miejsce w rankingu ustępując miejsca chińskiemu artyście – Qi Baishi.

Rynek sztuki XXI wieku uległ zmianie i rozszerzył się na wschód, co pozwoliło Chinom wypromować własnych twórców w bardzo krótkim czasie. Qi Baishi, Zhang Daqian, Xu Beihong i Fu Baoshi są obecnie członkami zamkniętego kręgu najbardziej cenionych i najbardziej dochodowych artystów na świecie, a ich nazwiska są warte zapamiętania.

III. Badanie poziomu cen dzieł sztuki

3.1. Prognoza kształtowania się cen dzieł sztuki

3.1.1. Analiza okresu 1990-2010

Do przygotowania prognozy kształtowania się cen na rynku sztuki niezbędne jest stworzenie odpowiedniego modelu ekonometrycznego. Model został przygotowany na podstawie danych z Artprice Global Indices (AGI), który przedstawia indeks cen dzieł sztuki[59]. Dane AGI opierają się na analizie 5,4 mln dzieł sztuki, zbieranych spośród 3600 galerii i domów aukcyjnych z całego świata, w okresie od 2 kwartału1990 do 4 kwartału 2010 roku.

Rysunek 14. Zmiana indeksu cen dzieł sztuki na tle wybranych wskaźników, dane kwartalne, od 1990 roku[60].

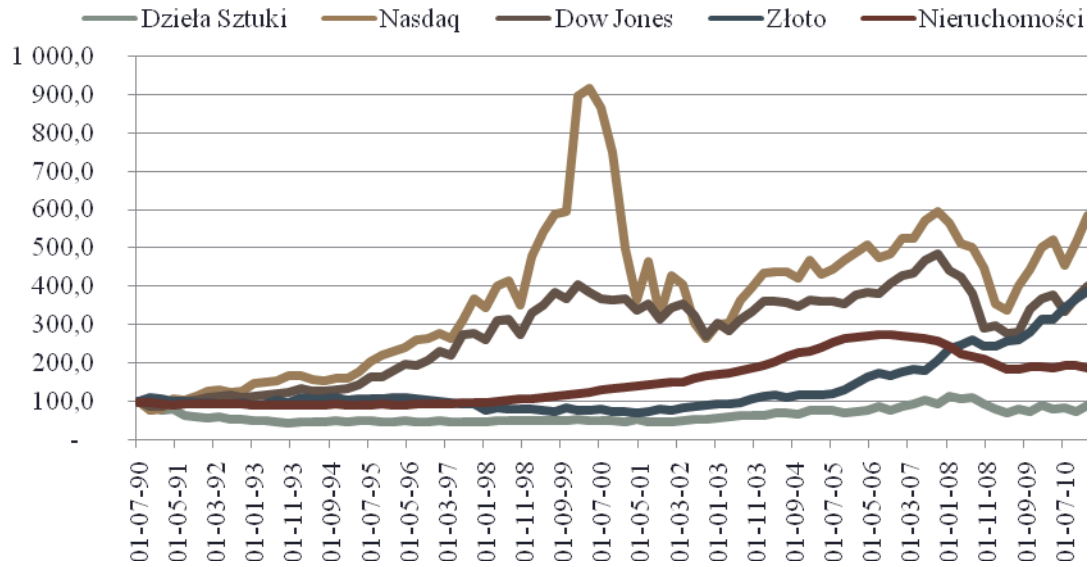

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z: www.moneycentral.msn.com, www.kitco.com, www.artprice.com, www.standardandpoors.com i OECDstat.

[59] Obrazy malarskie, rzeźby, rysunki, fotografie, druki oraz ceramika.

[60] Indeks cen nieruchomości w Stanach Zjednoczonych oparty jest na cenach nieruchomości z 10 największych miast i ich przedmieść. Ceny złota przedstawione są według notowań londyńskiej giełdy w dolarach amerykańskich. Dla 1 lipca 1990 roku, przyjęta została wartość 100 dla każdego ze wskaźników.

Wyniki estymacji modelu ekonometrycznego klasyczną metodą najmniejszych kwadratów (KMNK) dla lat 1990-2010, wskazują na niski stopień wyjaśnienia poziomu cen dzieł sztuki na podstawie danych historycznych oraz brakiem rozkładu normalnego składnika losowego[61]. W tym przypadku interpretacja i wnioskowanie modelu nie jest wskazane. Poniżej znajdują się wszystkie zbadane funkcje:

- Funkcja liniowa:

$$poziom\ cen\ dzieł\ sztuki = \alpha_0 + \alpha_1 zmienna\ czasowa + \zeta_t$$

- Funkcja potęgowa:

$$ln\ poziom\ cen\ dzieł\ sztuki = \alpha_0 + \alpha_1\ lnzmienna\ czasowa + \zeta_t$$

- Funkcja wielomianu stopnia drugiego:

$$poziom\ cen\ dzieł\ sztuki = \alpha_0 + \alpha_1 zmienna\ czasowa + \alpha_2 zmienna\ czasowa^2 + \zeta_t$$

- Funkcja wielomianu stopnia trzeciego:

$$poziom\ cen\ dzieł\ sztuki = \alpha_0 + \alpha_1 zmienna\ czasowa + \alpha_2 zmienna\ czasowa^2 + \alpha_3 zmienna\ czasowa^3 + \zeta_t$$

3.1.2. Prognoza na 2011 rok

Analiza została ograniczona do okresu od 2000 do 2010 roku, gdyż zgodnie z teorią cykli koniunkturalnych Juglar'a[62], cykle trwają 8-10 lat, co zapewnia badanie pełnego cyklu wahań cen dzieł sztuki. Ponadto, na początku XXI wieku nastąpił znaczny rozwój Internetu, co przyczyniło się do ożywienia obrotu dziełami sztuki na światowym rynku. Dlatego, też wydaje się uzasadnione ograniczenie analizowanego okresu, mając na uwadze różnice w charakterze i rozwoju handlu przed i po 2000 roku w celu uzyskania wiarygodnych prognoz i opisu obecnie zachodzących zjawisk ekonomicznych.

[61] Przyjęty został poziom istotności α=0,05 przy weryfikacji wszystkich hipotez.

[62] Clement Juglar - francuski ekonomista, uznawany jest za odkrywcę cykli koniunkturalnych. Na podstawie *Cykle koniunkturalne: ujęcie historyczne i przegląd głównych teorii*.

Rysunek 15. Wygładzenie mechaniczne (średnia ruchoma z 3 okresów).

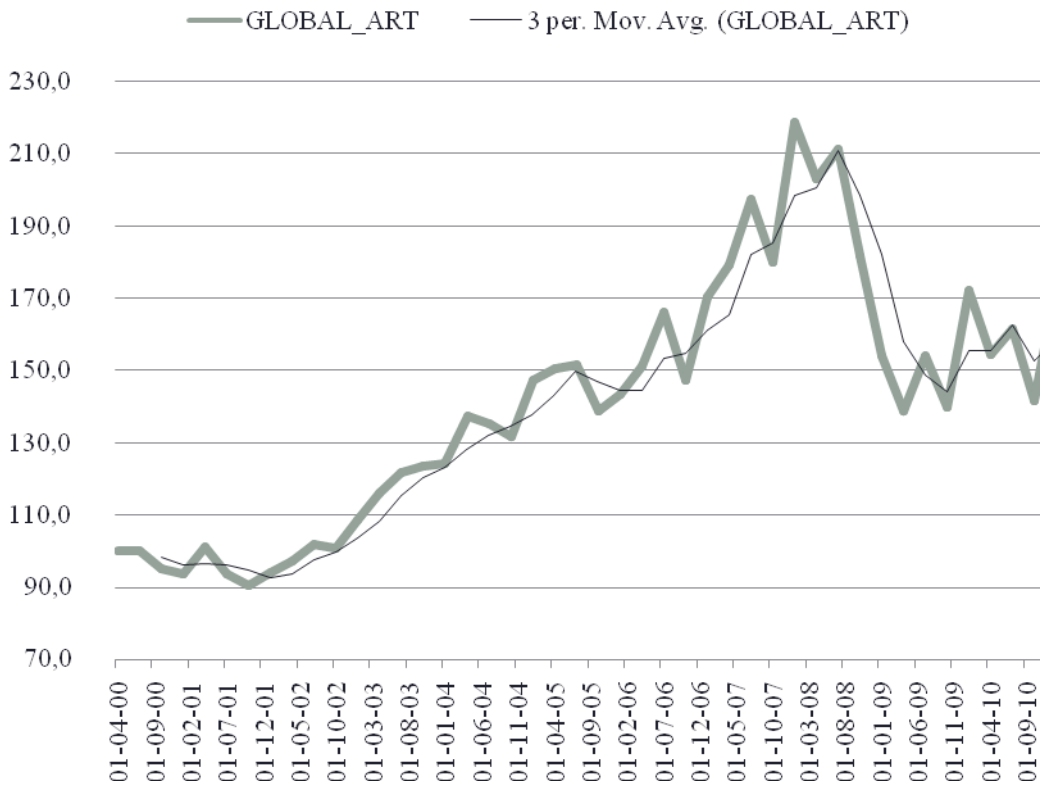

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Artprice.com.

Dane statystyczne wskazują, że największy wzrost poziomu cen dzieł sztuki w stosunku do kwartału go poprzedzającego przypadł na IV kwartał 2009 roku i wyniósł 23,1%. Natomiast największy spadek poziomu cen dzieł sztuki w stosunku do kwartału go poprzedzającego miał miejsce w IV kwartale 2008 roku i wyniósł 15,4%. W ciągu badanych 11 lat przeciętny poziom cen dzieł sztuki wzrastał z kwartału na kwartał o 1,71%.

Rysunek 16. Procentowe zmiany cen dzieł sztuki z kwartału na kwartał w latach 2000-2011.

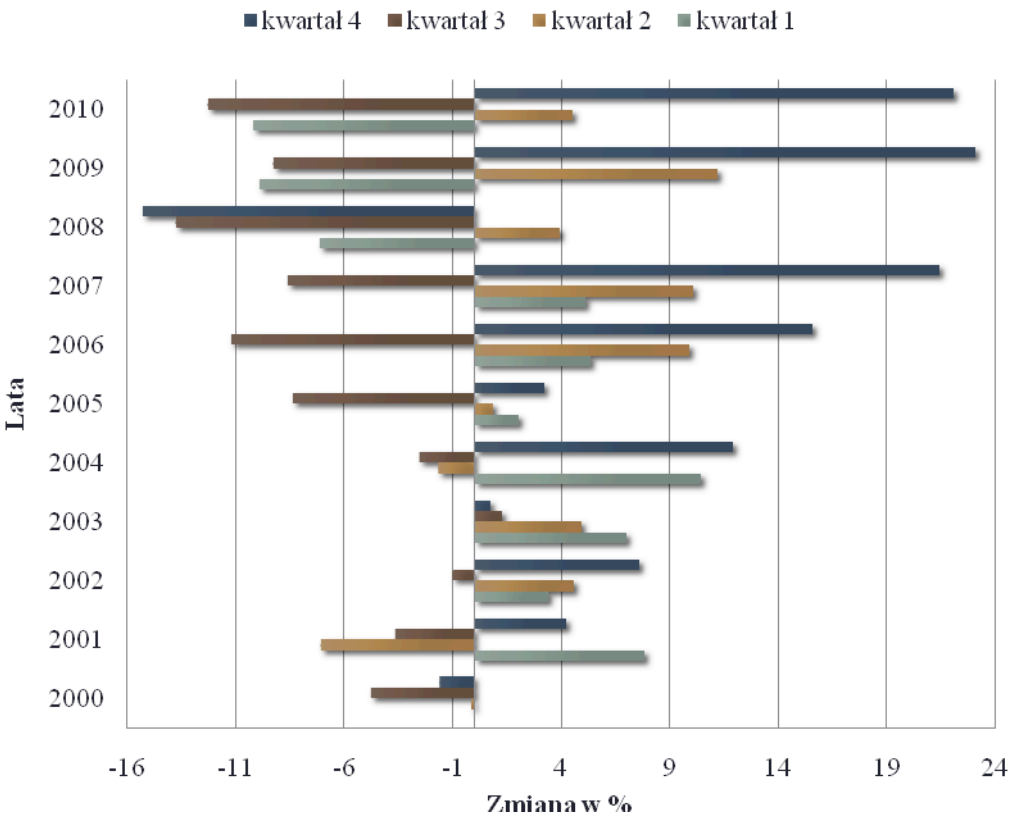

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Artprice.com.

Największe wzrosty cen dzieł sztuki w stosunku do poprzedniego kwartału odnotowano w IV kwartałach. W dziewięciu spośród jedenastu IV kwartałów, nastąpił wzrost cen, a ich średni przyrost wyniósł 8,5%. W II kwartałach badanego okresu przeciętny wzrost cen kształtował się na poziomie 3,75%. Następnie, w I kwartałach ceny osiągnęły poziom 1,4% wzrostu i podobnie jak w przypadku II kwartałów, w trzech kwartałach odnotowano spadek cen dzieł sztuki. Natomiast najwięcej spadków cen miało miejsce w III kwartałach, gdzie niemal wszystkie kwartały odnotowały spadki, ze średnią wartością (-6,8)%. Należy zaznaczyć, że mimo wysokich wzrostów wskaźnika cen dzieł sztuki w IV kwartałach, to ich charakterystyczną cechą jest wysoki poziom odchyleń od średniej wartości wynoszący 11,9 punktu procentowego.

Estymacja modelu ekonometrycznego funkcji trendu w postaci wielomianu stopnia trzeciego wykazała najwyższą wartość współczynnika determinacji R^2 wynoszącą 0,806497, jest zatem lepiej dopasowana do danych empirycznych niż:

- Funkcja liniowa (R^2=0.634894)
- Funkcja potęgowa (R^2=0.661870)
- Funkcja wykładnicza (R^2=0.692028)
- Funkcja wielomianu stopnia drugiego (R^2=0.720874)

Zapis funkcji wielomianu stopnia trzeciego[63]:

$$poziom\ cen\ dzieł\ sztuki = \alpha_0 + \alpha_1 zmienna\ czasowa + \alpha_2 zmienna\ czasowa^2 + \alpha_3 zmienna\ czasowa^3 + \zeta_t$$

Tabela 9. Estymacja KMNK poziomu indeksu cen dziel sztuki, wykorzystywane obserwacje 2000:1-2010:4 (N=44).

Zmienna objaśniana: GLOBAL_ART

	Coefficient	*Std. Error*	*t-ratio*	*p-value*	
const	87.3137	4.78813	18.2354	<0.00001	***
sq_time	0.235005	0.0241051	9.7492	<0.00001	***
third_time	-0.00464473	0.000568329	-8.1726	<0.00001	***

Mean dependent var	140.7182	S.D. dependent var	34.63610
Sum squared resid	9981.941	S.E. of regression	15.60327
R-squared	0.806497	Adjusted R-squared	0.797057
F(2, 41)	85.44132	P-value(F)	2.38e-15
Log-likelihood	-181.7688	Akaike criterion	369.5377
Schwarz criterion	374.8903	Hannan-Quinn	371.5227
rho	0.507913	Durbin-Watson	0.969722

Źródło: Dane pochodzą z Artprice.com, opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Gretl.

Weryfikacja modelu ekonometrycznego:

$$poziom\ cen\ dzieł\ sztuki = \alpha_0 + \alpha_1 zmienna\ czasowa + \alpha_2 zmienna\ czasowa^2 + \alpha_3 zmienna\ czasowa^3 + \zeta_t$$

$$poziom\ cen\ dzieł\ sztuki = 87.3137 + 0.235005 time_t^2 - 0.00464473 time_t^3 + \zeta_t$$

[63] W celu zachowania przejrzystości tekstu *poziom cen dzieł sztuki* odpowiada badanej zmiennej GLOBAL_ART, a *zmienna czasowa* badanej zmiennej time.

Ilość parametrów strukturalnych:
Wszystkie zmienne oprócz zmiennej *time* (podniesionej do potęgi pierwszej) są statystycznie istotne.

Weryfikacja ilościowa:

S_D= 34,63610	Przeciętne wartości empiryczne odchylają się od wartości teoretycznych średnio o 34,63610.
V=0,24613803	Współczynnik zmienności wynosi 24,6%, co świadczy o średnim zróżnicowaniu wartości badanych cech.
R^2= 0,806497	80,7% całkowitej zmienności cen dzieł sztuki zostało wyjaśnione przez model.
1-R^2= 0,193503	19,4% całkowitej zmienności cen dzieł sztuki nie zostało wyjaśnione przez model.
$\bar{R}^2$= 0,797057	Po uwzględnieniu liczby stopni swobody, 79,7% całkowitej zmienności zostało wyjaśnione przez model.

- Test na normalność rozkładu składnika losowego wykazał, że, prawdopodobieństwo empiryczne jest większe od poziomu istotności – brak podstaw do odrzucenia hipotezy zerowej. Postać składnika losowego jest rozkładem normalnym.
- Test na heteroskedastyczność wykazał, że wariancja zakłóceń losowych nie jest stała w czasie.
- Test na autokorelację składnika losowego ujawnił, że występuje autokorelacja składnika losowego.
- Test na poprawność postaci analitycznej RESET (tylko kwadrat zmiennej) wykazał, że postać wielomianu stopnia trzeciego jest właściwa.

Model autoregresji jest jedną z metod wyliczania przyszłych wartości zmiennej objaśnianej, w tym przypadku indeksu cen dzieł sztuki, na podstawie wartości z przeszłości. Na jego podstawie została wyliczona prognoza na przyszłe okresy w 2011 roku.

Tabela 10. Estymacja KMNK poziomu indeksu cen dzieł sztuki, wykorzystywane obserwacje 2005:2-2010:4 (N=23).

Zmienna objaśniana: GLOBAL_ART

	Coefficient	*Std. Error*	*t-ratio*	*p-value*	
const	102.45	27.8139	3.6834	0.00246	***
GLOBAL_ART_1	0.782145	0.151378	5.1668	0.00014	***
GLOBAL_ART_3	-0.386055	0.203264	-1.8993	0.07833	*
GLOBAL_ART_4	0.351258	0.190912	1.8399	0.08708	*
GLOBAL_ART_5	-0.373056	0.167573	-2.2262	0.04293	**
GLOBAL_ART_18	1.24193	0.428735	2.8967	0.01172	**
GLOBAL_ART_19	-1.0411	0.582542	-1.7872	0.09557	*
GLOBAL_ART_20	1.65385	0.587835	2.8135	0.01381	**
GLOBAL_ART_21	-1.91289	0.479967	-3.9855	0.00135	***

Mean dependent var	166.4706	S.D. dependent var	23.69261
Sum squared resid	2209.089	S.E. of regression	12.56153
R-squared	0.821119	Adjusted R-squared	0.718901
F(8, 14)	8.033030	P-value(F)	0.000423
Log-likelihood	-85.13126	Akaike criterion	188.2625
Schwarz criterion	198.4820	Hannan-Quinn	190.8327
rho	-0.360802	Durbin's h	-2.403243

Źródło: Dane pochodzą z Artprice.com, opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Gretl.

.

Weryfikacja modelu ekonometrycznego:

$$poziom\ cen\ dzieł\ sztuki_t = \alpha_0 + \alpha_1 ceny\ dzieł\ sztuki_{t-1} + \alpha_2 ceny\ dzieł\ sztuki_{t-3} + \alpha_3 ceny\ dzieł\ sztuki_{t-4} + \alpha_4\ ceny\ dzieł\ sztuki_{t-5} + \alpha_5 ceny\ dzieł\ sztuki_{t-18} + \alpha_6 ceny\ dzieł\ sztuki_{t-19} + \alpha_7 ceny\ dzieł\ sztuki_{t-20} + \alpha_8 ceny\ dzieł\ sztuki_{t-21} + \zeta_t$$

$$poziom\ cen\ dzieł\ sztuki_t = 102.45 + 0.782145\ ceny\ dzieł\ sztuki_{t-1} - 0.386055 ceny\ dzieł\ sztuki_{t-3} + 0.351258\ ceny\ dzieł\ sztuki_{t-4} - 0.373056\ ceny\ dzieł\ sztuki_{t-5} + 1.24193\ ceny\ dzieł\ sztuki_{t-18} - 1.0411\ ceny\ dzieł\ sztuki_{t-19} + 1.65385 ceny\ dzieł\ sztuki_{t-20} - 1.91289 ceny\ dzieł\ sztuki_{t-21} + \zeta_t$$

Powyższy model wskazuje, że istotny wpływ na kształtowanie się cen dzieł sztuki mają poziomy cen z kwartału poprzedzającego dany kwartał oraz z kwartałów: *t*-3, *t*-4, *t*-5, *t*-18, *t*-19, *t*-20 i *t*-21. Parametry α określają w jaki sposób zmieni się poziom cen dzieł sztuki w zależności od poziomu cen z poprzednich okresów. Przykładowo średni przyrost indeksu cen dzieł sztuki w stosunku do indeksu cen dzieł sztuki z poprzedniego

kwartału wynosi 0,782145 *ceteris paribus*, natomiast przeciętny spadek cen dzieł sztuki wynosi 0,386055 w stosunku do poziomu cen opóźnionych o 3 kwartały.

Weryfikacja ilościowa:

S_D= 23,69261	Przeciętne wartości empiryczne odchylają się od wartości teoretycznych średnio o 23,69261.
V=0,14232309	Współczynnik zmienności świadczy o niewielkim zróżnicowaniu wartości cech , które wynosi 14,2%,
R^2= 0,821119	82,1% całkowitej zmienności cen dzieł sztuki zostało wyjaśnione przez model.
1-R^2= 0,178881	17,9% całkowitej zmienności cen dzieł sztuki nie zostało wyjaśnione przez model.
$\bar{R}^2$= 0.718901	Po uwzględnieniu liczby stopni swobody, 71,9% całkowitej zmienności zostało wyjaśnione przez model.

- Test na normalność rozkładu składnika losowego wykazał, brak podstaw do odrzucenia hipotezy zerowej. Postać składnika losowego jest rozkładem normalnym.
- Test na heteroskedastyczność (tylko kwadraty) ujawnił, że wariancja zakłóceń losowych jest stała w czasie.
- Test na autokorelację wykazał brak autokorelacji składnika losowego.
- Test na poprawność postaci analitycznej RESET wykazał, że postać wielomianu stopnia trzeciego jest właściwa.

Prognoza

Tabela 11. Wartości prognozy dla 95% przedziału ufności, t(14; 0,025) = 2,145.

Obs	GLOBAL_ART	prediction	std. error	95% interval
2011:1	undefined	151.048	12.5615	(124.106, 177.990)
2011:2	undefined	208.855	15.9475	(174.651, 243.059)
2011:3	undefined	159.628	17.7024	(121.660, 197.596)

Źródło: Dane pochodzą z Artprice.com, opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Gretl.

Prognozowany poziom cen dzieł sztuki w odniesieniu do I kwartału 2000 roku, będzie wynosić 151,048 w I kwartale 2011 roku z błędem ex ante wynoszącym 12,56. Natomiast poziom cen dzieł sztuki będzie występował w przedziale od 124,106 do 177,990.

Prognozowany poziom cen dzieł sztuki w odniesieniu do I kwartału 2000 roku, będzie wynosić 208,855 w II kwartale 2011 roku z błędem ex ante wynoszącym 15,95. Natomiast poziom cen dzieł sztuki będzie oscylował w przedziale od 174,651 do 243,059.

Prognozowany poziom cen dzieł sztuki w III kwartale 2011 roku będzie wynosić 159,628 w odniesieniu do I kwartału 2000 roku, z błędem ex ante wynoszącym 17,7. Natomiast poziom cen dzieł sztuki będzie występował w przedziale od 121,660 do 197,596.

Rysunek 17. Prognoza indeksu cen dzieł sztuki na I, II i III kwartał 2011 roku.

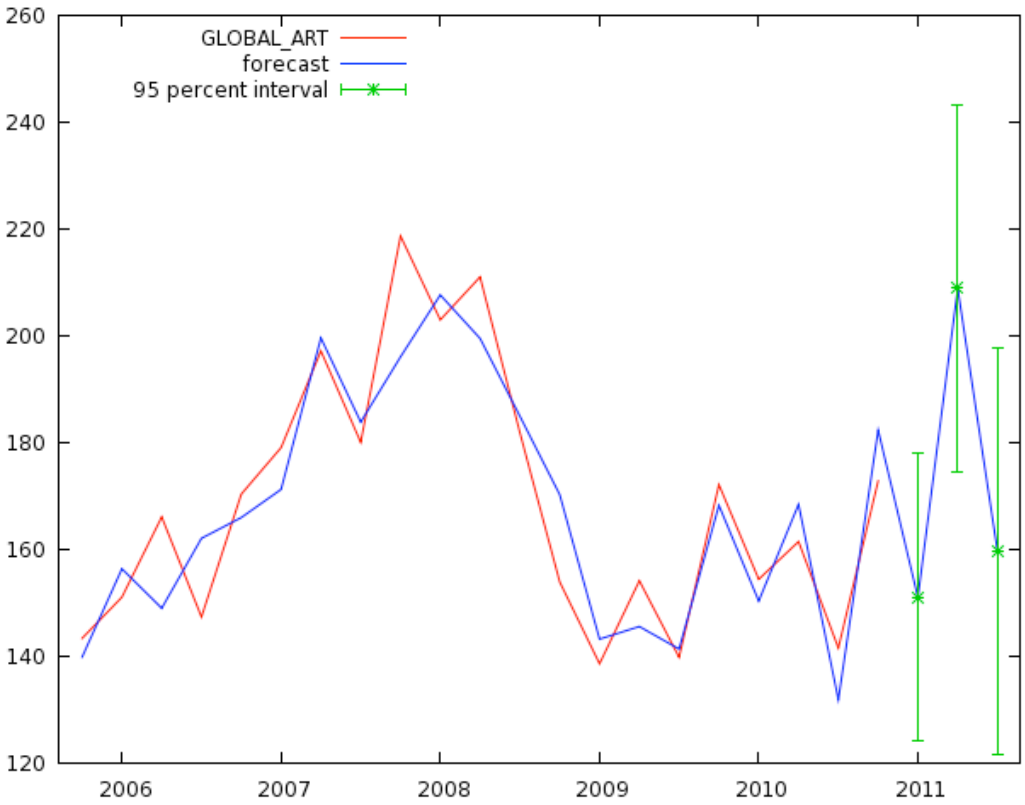

Źródło: Dane pochodzą z Artprice.com, opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Gretl.

3.2. Czynniki wpływające na kształtowanie się cen dzieł sztuki na rynku

Na wartość dzieł sztuki mają wpływ zarówno czynniki subiektywne (np. poczucie piękna), behawioralne (np. moda na konkretny styl), jak również rynkowe. Niniejszy rozdział został poświęcony analizie czynników rynkowych. Spośród czynników mających wpływ na zmiany cen dzieł sztuki można wyróżnić wskaźniki makroekonomiczne oraz mikroekonomiczne. Wskaźniki makroekonomiczne dotyczą zjawisk występujących w gospodarce jako całości, poniżej wyselekcjonowane zostały

wskaźniki, które poddane zostały analizie i mogą mieć potencjalny wpływ na kształtowanie się cen dzieł sztuki:

- Indeks giełdowy NASDAQ
- Indeks giełdowy Dow Jones
- Ceny złota
- Indeks cen nieruchomości
- Zmiana poziomu PKB[64]

Dzieła sztuki w literaturze uznawane są za inwestycje alternatywne przede wszystkim w stosunku do instrumentów finansowych opartych na akcjach. Sytuacja na światowych giełdach może mieć potencjalny wpływ na zainteresowanie dziełami sztuki przez inwestorów, co miałoby przełożenie na poziom cen dzieł sztuki. Zgodnie z definicją tezauryzacji pieniądza, podczas kryzysów gospodarczych lub spadków cen akcji na giełdach, dzieła sztuki, podobnie jak surowce, czy nieruchomości stanowią środek utrzymywania wartości.

Rysunek 18. Zmiana indeksu cen dzieł sztuki na tle wybranych wskaźników, dane kwartalne, od 2000 roku[65].

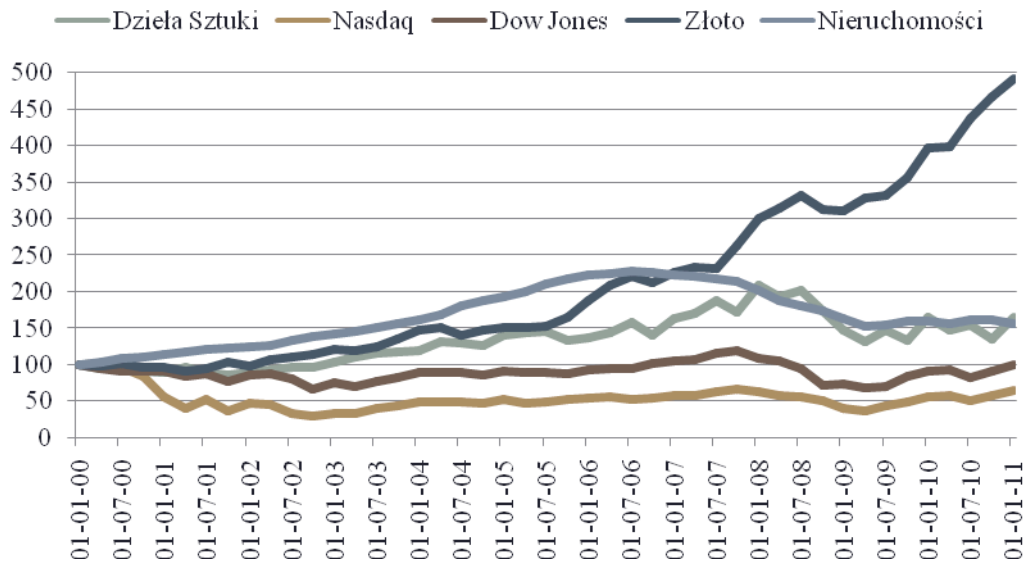

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z: www.moneycentral.msn.com, www.kitco.com, www.artprice.com, www.standardandpoors.com i OECDstat.

[64]Ze względu na wysoki udział w obrocie dziełami sztuki w latach 2000-2010, do analizy wybrany został PKB Stanów Zjednoczonych.
[65]Dla 1 stycznia 2000 roku, przyjęta została wartość 100 dla każdego z wskaźników.

Spośród badanych zmiennych makroekonomicznych największy przeciętny wzrost odnotowano w cenie złota, która rosła z roku na rok o 15,8%, w przeciągu 11 lat wzrosła o ponad 400%. Dzieła sztuki osiągnęły przeciętny wzrost wartości o 5,1% z roku na rok i 72,9% w okresie 11 lat. Na trzecim miejscu znalazły się nieruchomości, których ceny rosły średnio o 3,9% rocznie. Ceny akcji na nowojorskich giełdach Dow Jones i Nasdaq odnotowały znacznie niższe wzrosty, głównie spowodowane dwoma kryzysami: internetowym i finansowym. Indeks Dow Jones rósł średnio z roku na rok o 0,45%, natomiast giełda Nasdaq, najbardziej dotknięta kryzysem w 2000 roku, kurczyła się średnio o 4% rocznie. W latach 2000-2010 ceny akcji na giełdzie Dow Jones wzrosły w sumie o przeszło 5%, giełda Nasdaq straciła w tym czasie łącznie ponad 36%.

W poniższej tabeli przedstawione zostały wyniki estymacji czynników makroekonomicznych z opóźnieniami do 5 kwartałów.

Tabela 12. Estymacja KMNK poziomu indeksu cen dzieł sztuki, wykorzystywane obserwacje 2001:2-2010:4 (N=39).

Zmienna objaśniana: GLOBAL_ART

	Coefficient	*Std. Error*	*t-ratio*	*p-value*	
const	32.6746	28.5818	1.1432	0.26716	
NASDAQ_2	-0.0333797	0.00967882	-3.4487	0.00269	***
DOWJONES	-0.00927976	0.00227228	-4.0839	0.00063	***
DOWJONES_1	0.00870499	0.00241248	3.6083	0.00187	***
DOWJONES_2	0.00977165	0.00290457	3.3642	0.00326	***
DOWJONES_3	-0.00762347	0.00280707	-2.7158	0.01371	**
DOWJONES_4	0.00641893	0.00270796	2.3704	0.02850	**
DOWJONES_5	-0.00535851	0.00247889	-2.1617	0.04362	**
ZLOTO	-0.0942048	0.0512037	-1.8398	0.08147	*
ZLOTO_1	0.0990558	0.0549131	1.8039	0.08713	*
ZLOTO_4	-0.253891	0.0716834	-3.5418	0.00218	***
ZLOTO_5	0.33588	0.0716812	4.6857	0.00016	***
NIERUCHOMOS_1	-2.22837	0.438197	-5.0853	0.00007	***
NIERUCHOMOS_2	4.40256	0.878162	5.0134	0.00008	***
NIERUCHOMOS_3	-4.35543	0.941794	-4.6246	0.00018	***
NIERUCHOMOS_4	2.66991	0.496453	5.3780	0.00003	***
PKB_USA	17.4067	3.94611	4.4111	0.00030	***
PKB_USA_2	12.8644	4.5427	2.8319	0.01066	**
PKB_USA_4	9.95748	3.46151	2.8766	0.00966	***
PKB_USA_5	6.32008	2.92766	2.1587	0.04387	**

Mean dependent var	146.2091	S.D. dependent var	32.92478
Sum squared resid	978.0688	S.E. of regression	7.174769
R-squared	0.976257	Adjusted R-squared	0.952513
F(19, 19)	41.11723	P-value(F)	1.46e-11
Log-likelihood	-118.1680	Akaike criterion	276.3359
Schwarz criterion	309.6072	Hannan-Quinn	288.2734
rho	-0.377363	Durbin-Watson	2.754427

Źródło: Dane pochodzą z Artprice.com, opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Gretl.

Przedstawiony model w 97,6% wyjaśnia zmianę poziomu cen dzieł sztuki, co jest stosunkowo wysokim współczynnikiem dopasowania modelu do danych empirycznych. Współczynnik zmienności 22,5% świadczy o średnim zróżnicowaniu wartości cech.

Weryfikacja modelu ekonometrycznego:

$$poziom\ cen\ dzieł\ sztuki_t = \alpha_0 + \alpha_1\ indeks\ Nasdaq_{t-2} + \alpha_2\ indeks\ Dow\ Jones + \alpha_3\ indeks\ Dow\ Jones_{t-1} + \alpha_4\ indeks\ Dow\ Jones_{t-2} + \alpha_5\ indeks\ Dow\ Jones_{t-3} + \alpha_6\ indeks\ Dow\ Jones_{t-4} + \alpha_7\ indeks\ Dow\ Jones_{t-5} + \alpha_8\ cena\ złota + \alpha_9 cena\ złota_{t-1} + \alpha_{10} cena\ złota_{t-4} + \alpha_{11} cena\ złota_{t-5} + \alpha_{12} indeks\ nieruchomości_{t-1} + \alpha_{13} indeks\ nieruchomości_{t-2} + \alpha_{14} indeks\ nieruchomości_{t-3} + \alpha_{15} indeks\ nieruchomości_{t-4} + \alpha_{16}\ zmiana\ PKB\ Stanów\ Zjednoczonych + \alpha_{17} zmiana\ PKB\ Stanów\ Zjednoczonych_{t-2} + \alpha_{18} zmiana\ PKB\ Stanów\ Zjednoczonych_{t-4} + \alpha_{19} zmiana\ PKB\ Stanów\ Zjednoczonych_{t-5} + \zeta_t$$

$$poziom\ cen\ dzieł\ sztuki_t = 32{,}6746 - 0{,}0333797\ indeks\ Nasdaq_{t-2} - 0{,}00927976 indeks\ Dow\ Jones + 0{,}00870499 indeks\ Dow\ Jones_{t-1} + 0{,}00977165 indeks\ Dow\ Jones_{t-2} - 0{,}00762347 indeks\ Dow\ Jones_{t-3} + 0{,}00641893 indeks\ Dow\ Jones_{t-4} - 0{,}00535851 indeks\ Dow\ Jones_{t-5} - 0{,}0942048 cena\ złota + 0{,}0990558 cena\ złota_{t-1} - 0{,}253891 cena\ złota_{t-4} + 0{,}33588 cena\ złota_{t-5} - 2{,}22837 indeks\ nieruchomości_{t-1} + 4{,}40256 indeks\ nieruchomości_{t-2} - 4{,}35543 indeks\ nieruchomości_{t-3} + 2{,}66991 indeks\ nieruchomości_{t-4} + 17{,}4067 zmiana\ PKB\ Stanów\ Zjednoczonych + 12{,}8644 zmiana\ PKB\ Stanów\ Zjednoczonych_{t-2} + 9{,}95748 zmiana\ PKB\ Stanów\ Zjednoczonych_{t-4} + 6{,}32008 zmiana\ PKB\ Stanów\ Zjednoczonych_{t-5} + \zeta_t$$

Natomiast czynniki mikroekonomiczne obejmują zagadnienia związane z indywidualnymi cechami dzieła sztuki. Analiza grupy 130 prac (malarstwo - 87,

rysunki - 43 prace), oparta została zarówno o czynniki ilościowe, jak również jakościowe, przedstawione poniżej[66]:

- Rozmiar dzieła
- Wiek
- Podaż dzieł artysty na rynku
- Czy praca jest podpisana przez artystę
- Czy artysta jest znany
- Czy artysta żyje

Najwyższą przeciętnie uzyskiwaną cenę na rynku sztuki osiągały obrazy malarskie - 1,24 mln EUR, które były ponad ośmiokrotnie wyższe od cen rysunków ze średnią ceną 144 tys. EUR.

Tabela 13. Estymacja KMNK poziomu ceny obrazów malarskich, wykorzystywane obserwacje 1-87.

Zmienna objaśniana: CENA_MALARSTWO

	Coefficient	*Std. Error*	*t-ratio*	*p-value*	
const	-595991	535589	-1.1128	0.26898	
Wiek	19751.2	8020.92	2.4625	0.01584	**
Znajomosc_artysty	2.19653e+06	723151	3.0374	0.00318	***

Mean dependent var	1239374	S.D. dependent var	3580758
Sum squared resid	8.86e+14	S.E. of regression	3248443
R-squared	0.196138	Adjusted R-squared	0.176999
F(2, 84)	10.24779	P-value(F)	0.000104
Log-likelihood	-1426.372	Akaike criterion	2858.744
Schwarz criterion	2866.142	Hannan-Quinn	2861.723

Źródło: Dane pochodzą z Artprice.com, opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Gretl.

[66]Do grupy artystów *znanych* zaliczeni zostali ci, którzy regularnie znajdują się rankingu 500 artystów o największych przychodach ze sprzedaży ich dzieł sztuki. Natomiast wśród artystów *mniej znanych lub znanych lokalnie* znaleźli się ci, którzy w rankingu zajmują miejsce 1000 i dalej, bądź nie są ujmowani w rankingu. Ranking udostępniony na stronie Artprice.com. Wiek dzieła sztuki obliczony został od daty powstania do 2011 roku. Pole powierzchni opisuje rozmiar dzieła, przy czym w celu zachowania porównywalności prac dla rzeźb jest to iloczyn dwóch najdłuższych boków.

Dla malarstwa wyniki analizy wykazały, że znajomość artysty i wiek dzieła ma istotny wpływ na jego cenę. Oba czynniki pozytywnie wpływają na kształtowanie się cen, bowiem gdy artysta jest znany i czym starsze jest jego dzieło, tym wyższa jest cena uzyskiwana na rynku. Natomiast czynniki te w niewielkim stopniu, bo zaledwie w 20%, wyjaśniają poziom ceny. Sugeruje to, że istnieją inne czynniki, które są odpowiedzialne za 80% ceny prac malarskich na rynku sztuki.

Rysunek 19. Czynniki wpływające na cenę obrazów malarskich.

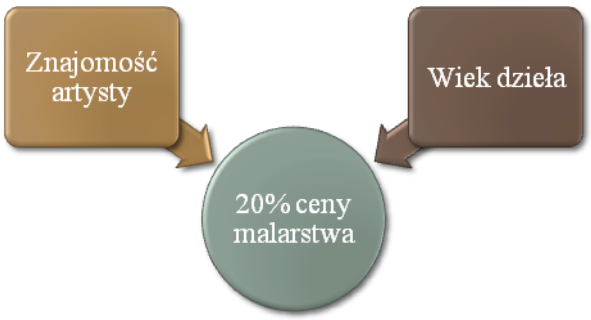

Źródło: Opracowanie własne.

Nieco inaczej prezentują się wyniki dla rysunków, gdyż istotne są trzy czynniki: rozmiar dzieła, znajomość artysty oraz podaż prac na rynku. Podczas, gdy rozmiar i znajomość artysty wpływają na wzrost ceny, to w przypadku podaży prac na rynku jest odwrotnie. Bowiem, im mniej dzieł danego artysty jest w sprzedaży, tym ich cena jest wyższa. Stopień wyjaśnienia poziomu ceny rysunków przez ich rozmiar, znajomość artysty i podaż prac wynosi niespełna 70%.

Rysunek 20. Czynniki wpływające na cenę rysunków.

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 14. Estymacja KMNK poziomu ceny rysunków, wykorzystywane obserwacje 1-43.

Zmienna objaśniana: CENA_RYSUNEK

	Coefficient	*Std. Error*	*t-ratio*	*p-value*	
const	-54365.6	40387.4	-1.3461	0.18604	
Rozmiar	73.1458	30.0898	2.4309	0.01976	**
Znajomosc_artysty	460714	60516.7	7.6130	<0.00001	***
Podaz_dziel	-13.2031	2.05949	-6.4109	<0.00001	***

Mean dependent var	144196.1	S.D. dependent var	261073.6
Sum squared resid	8.81e+11	S.E. of regression	150320.9
R-squared	0.692158	Adjusted R-squared	0.668478
F(3, 39)	29.22941	P-value(F)	4.50e-10
Log-likelihood	-571.4978	Akaike criterion	1150.996
Schwarz criterion	1158.040	Hannan-Quinn	1153.594

Źródło: Dane pochodzą z Artprice.com, opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Gretl.

Badanie prac malarskich i rysunków charakteryzuje się niską ilością informacji na temat dzieł sztuki, co przekłada się na jakość (słabość) analizy. Niemniej jednak pokazuje ono zakres cech dzieła sztuki mogących wpływać na jego wartość.

3.3 Analiza inwestycji w dzieła sztuki

Podziałów inwestorów ze względu na ich charakterystykę w zakresie podejmowania ryzyka i zainteresowania aktualną stopą zwrotu jest stosunkowo dużo. Niemniej jednak można wyróżnić trzy główne profile: inwestor zachowawczy, inwestor umiarkowany oraz inwestor zdecydowany[67].

Przyjmując za horyzont czasowy 11 lat inwestowania od roku 2000 do 2010, analizie poddane zostały portfele inwestycyjne trzech przykładowych inwestorów.

Charakterystyka inwestorów:

- Inwestor zachowawczy ma niską skłonność do ryzyka. W swoim portfelu ma środki finansowe zainwestowane w sztukę nowoczesną, ze względu na stosunkowo niski poziom wahań cen.
- Inwestor umiarkowany ma średnią skłonność do ryzyka, jest skłonny zaakceptować zmiany wartości portfela pod warunkiem, że są one niewielkie. Inwestuje w sztukę Powojenną i XIX Wieku charakteryzujące się średnim poziomem wahać cen.

[67]Profile inwestorów przygotowane zostały na podstawie portalu internetowego poświęconego edukacji inwestycyjnej i emerytalnej, www.fi.com.pl

- Inwestor zdecydowany większość środków finansowych ma ulokowanych w dzieła Dawnych Mistrzów i sztukę Współczesną, bowiem jest skłonny zaakceptować okresowe znaczne spadki wartości portfela.

Tabela 15. Charakterystyka portfeli inwestycyjnych, wartość początkowa portfela na I kwartał 2000 roku wynosi 1 mln USD.

	Inwestor zachowawczy	Inwestor umiarkowany	Inwestor zdecydowany
Dzieła sztuki	•100% sztuka Nowoczesna	•50% sztuka Powojenna •50% sztuka XIX Wieku	•50% sztuka Dawnych Mistrzów •50% sztuka Współczesna

Wartość portfela w poszczególnych latach	Inwestor zachowawczy	Inwestor umiarkowany	Inwestor zdecydowany
2000	939 520	914 289	943 281
2001	957 511	928 905	901 710
2002	1 065 806	1 083 608	1 030 135
2003	1 220 261	1 240 361	1 254 872
2004	1 409 009	1 499 570	1 437 834
2005	1 372 196	1 491 463	1 455 912
2006	1 611 235	1 713 854	1 711 332
2007	1 957 727	2 286 262	2 065 968
2008	1 587 357	1 706 450	1 652 480
2009	1 522 831	1 643 001	1 406 438
2010	1 472 106	1 814 153	1 508 615

Źródło: Opracowanie własne.

Najwyższy zwrot z zainwestowanego kapitału osiągnął inwestor umiarkowany, którego stopa zwrotu z inwestycji wyniosła 81,4%. Prawie dwukrotnie mniej zarobił inwestor zachowawczy - 47,2%. Natomiast inwestor zdecydowany osiągnął zysk przekraczający 50% zainwestowanego kapitału na koniec 2010 roku.

W latach 2000-2010, najwięcej można było zyskać inwestując w sztukę Powojenną oraz Współczesną, wzrost ich wartości wyniósł odpowiednio 165% i 106%. Natomiast ceny prac Dawnych Mistrzów zmniejszyły się o 4%, a sztuki XIX Wieku o 2%. Największą ilością okresów z dodatnią stopą zwrotu charakteryzowała się sztuka Powojenna - 30 kwartałów, spośród 43 badanych. Segmentem, gdzie odnotowano najwięcej okresów z ujemną stopą zwrotu z kwartału na kwartał była sztuka Dawnych Mistrzów - 20 kwartałów. Pomimo, że prace Dawnych Mistrzów cieszą się uznaniem i są chętnie nabywane przez kolekcjonerów i inwestorów na całym świecie, to analiza ostatnich 11 lat wskazuje, że nie są to aktywa, na których można było osiągnąć szczególnie wysokie zyski.

Tabela 16. Zmiany cen na rynku sztuki z podziałem na segmenty dzieł, dane za lata 2000-2010, [w %].

Segment dzieł sztuki	Maksymalna wartość zmiany z kwartału na kwartał	Minimalna wartość zmiany z kwartału na kwartał	Przeciętna zmiana wartości z roku na rok	Zmiana w latach 2000-2010
Powojenna	18.3	-12.0	9.25	165
Współczesna	25.3	-15.9	6.79	106
Dzieła sztuki ogółem	23.1	-15.4	5.10	73
Nowoczesna	8.6	-12.8	3.58	47
XIX Wieku	9.7	-17.3	-0.18	-2
Dawnych Mistrzów	11.5	-16.9	-0.40	-4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Artprice.com.

Badanie dzieł sztuki pogrupowanych według ich rodzajów wskazują, że w latach 2000-2010, największy wzrost cen osiągnęły rysunki - 84% oraz malarstwo - 63%. Najmniej dochodowe okazały się druki i fotografa, które zyskały odpowiednio 34% i 28%. Zarówno rysunek jak i malarstwo, miały taką samą ilość kwartałów z dodatnią stopą zwrotu - 28. Ceny druków oraz rzeźb wzrastały w odpowiednio 27 i 26 kwartałach. Natomiast fotografia charakteryzowała się najmniejszą ilością okresów dodatnich, zaledwie 22 i niemalże tyle samo ujemnych - 21.

Tabela 17. Zmiany cen na rynku sztuki z podziałem na rodzaje dzieł, dane za lata 2000-2010, [w %].

Rodzaj dzieł sztuki	Maksymalna wartość zmiany z kwartału na kwartał	Minimalna wartość zmiany z kwartału na kwartał	Przeciętna zmiana wartości z roku na rok	Zmiana w latach 2000-2010
Rysunek	8.5	-14.1	5.70	84
Dzieła sztuki ogółem	23.1	-15.4	5.10	73
Malarstwo	10.2	-14.0	4.51	63
Rzeźba	12.4	-15.2	3.09	40
Druki	9.7	-12.7	2.71	34
Fotografie	15.2	-15.5	2.23	28

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Artprice.com.

Rozważając zakup dzieła sztuki powinniśmy wziąć pod uwagę, do jakiego segmentu i rodzaju dzieł sztuki praca należy. Inwestor kupujący dzieła sztuki powinien odpowiednio zarządzać portfelem inwestycyjnym, biorąc pod uwagę elementy takie jak płynność, perspektywy osiągnięcia poziomu zwrotu z inwestycji w zakładanym czasie oraz ryzyko związane z posiadaniem dzieł sztuki.

Zakończenie

Wzrost zamożności społeczeństwa znacznie stymuluje rozwój rynku sztuki. Obecnie roczne przychody ze sprzedaży dzieł sztuki wynoszą prawie 10 mld USD. Głównymi graczami na rynku są państwa, takie jak: Chiny, Stany Zjednoczone, Wielka Brytania i Francja. W 2010 roku ich łączny udział w przychodach stanowił przeszło 87%. Włochy znajdują się dopiero na szóstym miejscu, tuż za Niemcami, z udziałem sięgającym 1,5%.

Zarówno ceny jak i podaż dzieł sztuki w czasie kryzysów gospodarczych spadają, podobnie jak w przypadku cen akcji, co przeczy postawionej hipotezie, która brzmi, że zawirowania w gospodarce wpływają na wzrost cen i wolumen obrotu sztuką. Stawia to pod znakiem zapytania definicję tezauryzacji pieniądza, gdyż w czasie dekoniunktury złoto znacznie lepiej utrzymuje, a nawet zwiększa wartość kapitału. Natomiast inwestycje w dzieła sztuki są alternatywą dla inwestycji giełdowych, podobnie jak surowce, czy nieruchomości.

Istotną barierą wejścia na rynek sztuki jest wielkość dostępnych środków finansowych, choć można znaleźć prace zaczynające się od kilkuset dolarów, to należy pamiętać, że są one obarczone wysokim stopniem ryzyka. Ustawa o ochronie dziedzictwa narodowego jest ograniczeniem dla handlu dziełami sztuki. Wydaje się, że odgrywa znaczącą rolę i skutecznie blokuje obrót dziełami podlegającymi ustawie. Bowiem inwestorzy mogą nie być zainteresowani kupnem dzieł, których nie mogą wywieźć z kraju. Ustawa ogranicza nie tylko handel, ale także wypożyczanie dzieł na wystawy zagraniczne. Mając na uwadze istotną rolę promocji dzieł i artystów na arenie międzynarodowej, ustawa nie sprzyja obrotowi i wzrostowi wartości prac artystycznych, choć w długiej perspektywie może chronić je przed zniszczeniem.

Wyróżnia się trzy główne czynniki wpływające na wartość dzieła sztuki: subiektywne, behawioralne i rynkowe. Jak wynika z przeprowadzonych badań istotny wpływ na kształtowanie się cen malarstwa i rysunków ma znajomość artysty. W przypadku obrazów malarskich obok znajomości artysty jako istotny czynnik znalazł się również wiek dzieła – im starsze tym cenniejsze. Natomiast na cenę rysunków wpływają także: rozmiar pracy i podaż dzieł artysty na rynku. Potwierdza to główną hipotezę badawczą o istnieniu innych czynników, niż tylko wartość artystyczna, które wpływają na poziom ceny. Niezbędne są dalsze badania w tym zakresie, gdyż ograniczona próba

analizowanych prac mogła mieć wpływ na jakość wyników badania. Do zbadania pozostają również dzieła takie jak: rzeźba, druki, fotografia oraz inne czynniki, które mogą wpłynąć na cenę dzieła, a nie zostały przeanalizowane w tej pracy.

W ostatnich latach, obserwuje się coraz większe zainteresowanie sztuką ze strony instytucji finansowych, m.in. funduszy inwestycyjnych i banków. W 2009 roku w Chinach, a w 2011 także we Francji, rozpoczęły się próby wprowadzenia nowego modelu sprzedaży opartego na akcjach dzieł sztuki. Można spodziewać się długiego okresu zmian i dostosowań, które wpłyną na rozwój rynku i ekspansję artystyczną.

Poniżej zaprezentowany został zbiór głównych myśli i dobrych praktyk, które mogą stanowić wskazówkę dla osób planujących uczestniczyć w obrocie dziełami sztuki:

- Warto pamiętać o dywersyfikacji portfela inwestycyjnego, jak pokazuje przeprowadzone badanie można osiągnąć stosunkowo wysokie stopy zwrotu inwestując w różne segmenty rynku dzieł sztuki.
- Największe stopy zwrotu z inwestycji z ostatnich 11 lat osiągnęły rysunki i malarstwo oraz sztuka Powojenna i sztuka Współczesna.
- W fazie ożywienia i szczytu cyklu koniunkturalnego warto skupić się na sprzedaży dzieł Dawnych Mistrzów i obrazów olejnych, ze względu na ich wysoką wartość.
- W czasie gdy cykl koniunkturalny jest w fazie kryzysu lub dna najlepiej skupić się na sprzedaży rzeźb i sztuki Współczesnej, ze względu na ich stosunkowo niską wartość i zainteresowanie mediów tym segmentem rynku.
- Największe spadki cen dzieł sztuki odnotowuje się pod koniec III kwartałów (przełom września/października) - jest to odpowiedni czas na kupowanie prac artystów.
- Największe wzrosty cen dzieł sztuki przypadają na koniec roku kalendarzowego - jest to odpowiedni moment na sprzedaż dzieł sztuki.
- Sztuka Współczesna jest najbardziej narażona na działania spekulacyjne.
- Kupując dzieła o wartości przekraczającej 10 000 EUR, najlepiej skupić się na obrazach malarskich.
- Kupując dzieła o wartości poniżej 10 000 EUR, najlepiej kupować druki (np. grafiki) do wartości 1 000 EUR.
- Obserwuje się wysokie wzrosty wartości dzieł chińskich artystów.
- Cena dzieła wzrasta wraz ze wzrostem rozpoznawalności artysty na arenie międzynarodowej.

- Przy zakupie dzieł sztuki warto korzystać z profesjonalnych sprzedawców (np. galerii, domów aukcyjnych), aby zminimalizować ryzyko nieudanych zakupów.
- Kolekcje dzieł artystów zazwyczaj osiągają wyższe ceny, niż sprzedawane pojedynczo.

Bibliografia

1. Bednarek M.: *Inwestowanie w sztukę jest sztuką.* "Gazeta Prawna" z dnia 17 listopada 2006r. Za: Pruchnicka-Grabias Izabela et alii: *Inwestycje alternatywne*. Wydanie 1. Warszawa, 2008. CeDeWu Sp. z.o.o. ISBN978-83-7556-078-7. s. 213.
2. Begg David, Fischer Stanley, Dornbusch Rudiger: *Makroekonomia*. Wydanie 4. Warszawa, 2007. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne. s.219.
3. Borkowski K.: *Nowe kierunki bankowości inwestycyjnej - rynek dzieł sztuki.* Warszawa, 2007. s. 29. Za: Pruchnicka-Grabias Izabela et alii: *Inwestycje alternatywne*. Wydanie 1. Warszawa, 2008. CeDeWu Sp. z.o.o. ISBN978-83-7556-078-7. s. 213.
4. Branicka M.: *UBS inwestuje w sztukę.* "Parkiet" z dnia 5 maja 2007r. Za: Pruchnicka-Grabias Izabela et alii: *Inwestycje alternatywne*. Wydanie 1. Warszawa, 2008. CeDeWu Sp. z.o.o. ISBN978-83-7556-078-7. s. 213.
5. Kufel Tadeusz: *Ekonometria. Rozwiązanie problemów z wykorzystaniem programu Gretl.* Warszawa, 2004. Wydawnictwo Naukowe PWN SA. ISBN 83-01-14284-7. s. 11-151.
6. Niedziółka Paweł: *Inwestycje w sztukę na świecie oraz perspektywy rozwoju rynku sztuki w Polsce*. W: Pruchnicka-Grabias Izabela et alii: *Inwestycje alternatywne*. Wydanie 1. Warszawa, 2008. CeDeWu Sp. z.o.o. ISBN978-83-7556-078-7. s. 197-215.
7. Tatarkiewicz Władysław: *Dzieje sześciu pojęć*. Warszawa, 1976. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. s. 5-19.
8. *Art & Finance. A hub of services for the arts and financial sectors.* [online]. Luxemburg. Deloitte, 2011. (PDF).
9. *Art Advisory.* [online]. ING. Dostępny w internecie [http://www.ingprivatebanking.com/artadvisory.html].
10. *Art.* [online]. UniCredit. Dostępny w internecie [http://www.unicreditgroup.eu/en/Culture/Art.htm].
11. Beaulieu Paul: *Art Investment Funds and Financial centres: Opportunities for development.* [online]. Deloitte, 2008. (PDF).
12. Beck-Domżalska Marta: *Cultural statistics*. [online]. Luxemburg. Eurostat, 2011. (PDF). Dostępny w internecie [http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-77-07-296/EN/KS-77-07-296-EN.PDF].

13. Białynicka-Birula Joanna: *Rynek dzieł sztuki w Polsce. Aspekty prawno-ekonomiczne. [online]*. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, 2008. (PDF). Dostępny w internecie [http://www.kongreskultury.pl/title,Raport_o_rynku_dziel_sztuki,pid,519.html].
14. *China ranks No 2 on Forbes billionaires list.* [online]. 2010, China Daily. Dostępny w internecie [http://www.chinadaily.com.cn/business/2010-03/11/content_9575101.htm].
15. *Czy Dama z gronostajem wróci do Krakowa?* [online]. 2011, Luxclub.pl. Dostępny w internecie [http://luxclub.pl/kat,1016267,wid,13271261,wiadomosc.html].
16. *Dama z gronostajem odwiedzi Berlin.* [online]. 2011, Berlinczyk.pl. Dostępny w internecie [http://www.berlinczyk.pl/0,126-dama,z,gronostajem,odwiedzi,berlin.html].
17. *Dyrektywa Rady 94/5/WE z dnia 14 lutego 1994 r. [...] przepisy szczególne dotyczące towarów używanych, dzieł sztuki, przedmiotów kolekcjonerskich i antyków.* [online]. Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, załącznik 1. (PDF). Dostępna w internecie [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:09:01:31994L0005:PL:PDF],s. 263.
18. Ehrmann Thierry: *Art Market Trends 2002*. [online]. Saint-Romain-au-Mont-d'Or. Artprice.com, 2003. (PDF).
19. Ehrmann Thierry: *Art Market Trends 2010*. [online]. Saint-Romain-au-Mont-d'Or. Artprice.com, 2011. (PDF).
20. *Export of Objects of Cultural Interest 2009/10.* [online]. 2010, London. Department for culture, media and sport, Museums Libraries &Archives. (PDF). ISBN 9780102969276. Dostępny w internecie [http://www.mla.gov.uk/what/cultural/export/~/media/Files/pdf/2010/AELU/RCEWA/MLA%20Export%20of%20Objects%20of%20Cultural%20Interest%20200910%20tagged].
21. *Export/import regulations.* Cultural Property Advice. Dostępny w internecie [http://www.culturalpropertyadvice.gov.uk/private_individuals/export_import_regulations].
22. *Fine art of speculation.* [online]. 2011, China Daily. Dostępny w internecie [http://www.chinadaily.com.cn/opinion/2011-01/31/content_11943180.htm].
23. *Image Rights.* [online]. Harvard Law School. Dostępny w internecie [http://www.law.harvard.edu/faculty/martin/art_law/image_rights.htm#Copyright].
24. Mąka Magdalena, wywiad z Wojciechem Fibakiem: *Jak i co kolekcjonować - ekskluzywny wywiad*. [online]. Luxclub.pl. Dostępny w internecie [http://luxclub.pl/kat,1016267,wid,10521906,wiadomosc.html?_ticrsn=3&ticaid=6c6d6].

25. Mroczak Kamil, Piech Krzysztof: *Cykle koniunkturalne: ujęcie historyczne i przegląd głównych teorii.* [online]. (PDF). Dostępny w internecie [http://www.ue.katowice.pl/images/user/File/katedra_ekonomii/Piech%20K.,%20Marczak%20K._Cykle%20koniunkturalne_ujecie%20historyczne%20i%20przeglad%20glownych%20teorii.pdf].
26. *Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.* [online]. 2010, Narodowy Instytut Dziedzictwa. Dostępny w internecie [http://www.nid.pl/idm,146,idn,960,nowelizacja-ustawy-o-ochronie-zabytkow-i-opiece-nad-zabytkami.html].
27. *Prawa własności intelektualnej i prawa autorskie - Podręcznik.* [online]. Komisja Europejska. Dostępny w internecie [http://ec.europa.eu/information_society/eyouguide/fiches/glossary_ipr/index_pl.htm].
28. *Regulamin aukcji.* [online]. Dom Aukcyjny Rempex. Dostępny w internecie [http://www.rempex.com.pl/system/documents/datas/000/000/019/original_regulamina ukcji.pdf].
29. Riding Alan: *In Auctions, Vive the Opened Market; Legal Changes Allow Sotheby's and Christie's to Hold First Sales on French Turf.* [online]. 2001, The New York Times. Dostępny w internecie [http://www.nytimes.com/2001/11/28/arts/auctions-vive-opened-market-legal-changes-allow-sotheby-s-christie-s-hold-first.html].
30. Schulze Günther G.: *International Trade in Art.* [online]. "Journal of Cultural Economics 23, 1999. s. 109-136. (PDF).
31. *Speculative bubble investment definition.* [online]. YourDictionary.com.Dostępny w internecie [http://invest.yourdictionary.com/speculative-bubble].
32. *Sztuka Renesansu.* [online]. Historia od... do... . Dostępny w internecie [http://www.historia.net.pl/praca,61.html].
33. *Sztuka ucieka z Japonii.* [online]. Artbiznes.pl. Dostępny w internecie [http://www.artbiznes.pl/jsp/artbiznes/artykuly.jsp;jsessionid=4E188B67AE9BF786AE9132CC2904E09B?Typ=detal&Id=1&IdArtykulu=3243,%20dostępny%20na%20stronie%20w%20dzniu%20%2004.06.2011].
34. *Sztuka*. [online]. Dostępny w inetrnecie [http://www.sztuka.pisz.pl/].
35. *Sztuka.* [online]. Wydawnictwo Naukowe PWN. [http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3983499/sztuka.html].
36. *Sztuka.* [online]. Wikipedia. [http://pl.wikipedia.org/wiki/Sztuka].
37. Thomasian John: *Art & the Economy. Using Arts and Culture to Stimulate State Economic Development.* [online] Washington, 2009. The NationalGovernorsAssociation, s. 28-33.

38. Throsby David: *The Production and Consumption of the Arts: A View of Cultural Economics.* W: Schulze Günther G.: *International Trade in Art.* [online]. "Journal of Cultural Economics 23, 1999. s. 109-136. (PDF).
39. *UBS Art Collection.* [online]. UBS. Dostępny w internecie [http://www.ubs.com/4/artcollection/index.html].
40. *Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. [online]*. Kancelaria Sejmu. (PDF). Dostępna w internecie [http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20031621568].
41. Widacka Agnieszka: *Ustawa o ochronie zabytków - komentarz.* [online]. Artbiznes.pl. Dostępny w internecie[http://www.artbiznes.pl/jsp/artbiznes/artykuly.jsp;jsessionid=E1F8F7F17A0E9B5CFBB233F28D9B3CBD?Typ=detal&Id=1&IdArtykulu=773].
42. *Wyciąg z regulamiun aukcji.* [online]. Dom Aukcyjny Ostoya. Dostępny w internecie [http://www.aukcjeostoya.pl/index.php/regulamin.html].
43. Yuxia Jiang: *Owning a piece of art.* [online]. 2010, Global Times. Dostępny w internecie [http://life.globaltimes.cn/art/2010-07/551754.html].

Spis tabel

Tabela 1. Zestawienie kategorii nazw w etyce. 5

Tabela 2. Wybrane definicje sztuki. 6

Tabela 3. Fragmenty dyrektywy uzupełnione o kody CN odnoszące się do dzieł sztuki. 7

Tabela 4. Warunki ubiegania się o zezwolenie na wywóz dzieł sztuki na przykładzie Polski, Wielkiej Brytanii i Unii Europejskiej. 22

Tabela 5. Ilość osób w poszczególnych państwach studiujących na kierunku sztuki piękne w zestawieniu do ilości osób studiujących w danym kraju, dane za 2009 rok. 30

Tabela 6. Wartość wymiany handlowej dziełami sztuki, przedmiotami kolekcjonerskimi i antykami w UE, w 2009 roku. 33

Tabela 7. Średnie roczne zmiany cen poszczególnych rodzajów dzieł sztuki, z podziałem na kategorie cenowe, w latach 1996-2002. 37

Tabela 8. Udział transakcji w poszczególnych kategoriach cenowych ,w latach 1996-2002. 38

Tabela 9. Estymacja KMNK poziomu indeksu cen dziel sztuki, wykorzystywane obserwacje 2000:1-2010:4 (N=44). 50

Tabela 10. Estymacja KMNK poziomu indeksu cen dzieł sztuki, wykorzystywane obserwacje 2005:2-2010:4 (N=23). 52

Tabela 11. Wartości prognozy dla 95% przedziału ufności, t(14; 0,025) = 2,145... 53

Tabela 12. Estymacja KMNK poziomu indeksu cen dzieł sztuki, wykorzystywane obserwacje 2001:2-2010:4 (N=39). 56

Tabela 13. Estymacja KMNK poziomu ceny obrazów malarskich, wykorzystywane obserwacje 1-87. 58

Tabela 14. Estymacja KMNK poziomu ceny rysunków, wykorzystywane obserwacje 1-43. 60

Tabela 15. Charakterystyka portfeli inwestycyjnych, wartość początkowa portfela na I kwartał 2000 roku wynosi 1 mln USD. 61

Tabela 16. Zmiany cen na rynku sztuki z podziałem na segmenty dzieł, dane za lata 2000-2010, [w %]. 62

Tabela 17. Zmiany cen na rynku sztuki z podziałem na rodzaje dzieł, dane za lata 2000-2010, [w %] 63

Spis rysunków

Rysunek 1. Zmiana indeksu cen dzieł sztuki w porównaniu do wybranych aktywów, dane kwartalne..... 12

Rysunek 2. Marcontonio Raimondi, *The Judgement of Paris*, 1515 r. 21

Rysunek 3. Edouard Manet *Le Déjeuner Sur L'Herbe*, 1863 r. 21

Rysunek 4. Pablo Picasso, *Le déjeuner sur l'herbe*, 1960 r. 21

Rysunek 5. Rogers, *Puppies*, 1980r..... 22

Rysunek 6. Jeff Kons, *String of Puppies*, 1998r. 22

Rysunek 7. Udział poszczególnych państw w światowym rynku dzieł sztuki w roku 2010, według przychodów ze sprzedaży..... 26

Rysunek 8. Kształtowanie się cen dzieł sztuki w okresie 07.1990-01.2011. 27

Rysunek 9. Rozkład wielkości eksportu Unii Europejskiej do państw trzecich, 2010 rok. 34

Rysunek 10. Przychody ze sprzedaży na rynku dzieł sztuki, z podziałem na półrocza, w latach 2000-2010. 36

Rysunek 11. Udział dwóch największych domów aukcyjnych pod względem przychodów ze sprzedaży oraz wielkości wolumenu sprzedaży dzieł sztuki, dane za 2010 rok. 39

Rysunek 12. Udział w wielkości sprzedaży poszczególnych segmentów rynku dzieł sztuki w latach 2000-2010..... 41

Rysunek 13. Andy Warhol *Green Car Crash* sprzedany za 64 mln USD w maju 2007 roku. 42

Rysunek 14. Zmiana indeksu cen dzieł sztuki na tle wybranych wskaźników, dane kwartalne, od 1990 roku..... 46

Rysunek 15. Wygładzenie mechaniczne (średnia ruchoma z 3 okresów). 48

Rysunek 16. Procentowe zmiany cen dzieł sztuki z kwartału na kwartał w latach 2000-2011. 49

Rysunek 17. Prognoza indeksu cen dzieł sztuki na I, II i III kwartał 2011 roku.... 54

Rysunek 18. Zmiana indeksu cen dzieł sztuki na tle wybranych wskaźników, dane kwartalne, od 2000 roku..... 55

Rysunek 19. Czynniki wpływające na cenę obrazów malarskich. 59

Rysunek 20. Czynniki wpływające na cenę rysunków. 59

Aneks

Indeks cen dzieł sztuki.

Data	Dzieła sztuki ogółem	Malarstwo	Druki	Rzeźba	Fotografia	Rysunek	Sztuka Dawnych Mistrzów	Sztuka XIX Wieku	Sztuka Nowoczesna	Sztuka Powojenna	Sztuka Współczesna
01/04/00	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
01/07/00	99.9	97.9	96.5	98.3	90.8	98.3	96.1	99.4	98.4	93.8	103.2
01/10/00	95.1	94.7	91.4	96.7	84.1	98.9	93.2	95.6	95.8	86.5	98.8
01/01/01	93.6	93.9	90.7	97.2	91.6	99.4	90.7	91.1	94.0	91.8	97.9
01/04/01	100.9	95.5	92.1	98.6	100.7	99.3	90.1	89.4	93.8	101.3	105.9
01/07/01	93.7	93.8	90.0	96.4	92.4	95.1	86.2	90.3	92.9	95.4	100.4
01/10/01	90.3	92.6	88.3	92.8	78.6	91.1	82.7	91.0	93.3	90.1	93.4
01/01/02	94.1	94.6	88.2	95.9	74.8	94.9	88.3	87.0	95.8	98.8	92.1
01/04/02	97.3	98.1	89.5	102.1	76.1	100.4	94.8	84.8	98.7	107.1	94.1
01/07/02	101.8	100.9	92.4	100.8	86.0	101.3	90.5	89.0	100.0	112.3	97.3
01/10/02	100.7	102.3	95.2	98.1	98.5	104.2	91.2	92.6	101.6	115.4	97.3
01/01/03	108.4	107.0	100.1	102.7	96.6	113.1	101.2	97.4	106.6	119.4	104.8
01/04/03	116.1	114.2	107.4	110.6	93.2	121.4	104.1	102.2	113.3	129.0	114.5
01/07/03	121.8	118.3	111.7	114.3	96.9	129.9	109.4	103.2	117.0	134.0	113.7
01/10/03	123.4	120.4	111.9	113.3	97.3	136.3	119.0	102.7	119.0	134.1	110.7
01/01/04	124.3	125.1	115.8	116.3	98.9	139.4	124.2	105.6	122.0	142.5	126.8
01/04/04	137.3	131.3	122.5	122.3	103.4	145.5	121.2	112.6	126.1	152.2	158.8
01/07/04	135.0	134.4	124.9	124.3	118.2	140.3	112.0	117.6	129.1	154.3	163.8
01/10/04	131.5	139.2	127.3	125.0	136.1	132.9	114.9	121.3	133.6	159.8	160.0
01/01/05	147.3	147.4	133.5	131.8	136.4	141.5	121.0	127.5	140.9	172.4	166.5
01/04/05	150.3	150.9	139.0	141.6	130.9	152.4	117.4	128.1	142.7	184.2	168.7
01/07/05	151.6	147.8	137.2	139.0	130.7	153.7	124.1	117.9	139.3	188.6	171.8
01/10/05	138.9	143.4	130.2	130.9	131.3	149.7	131.1	109.5	134.3	187.5	174.9
01/01/06	143.4	144.6	132.1	129.3	134.6	149.9	120.3	110.8	137.2	187.5	170.9
01/04/06	151.1	153.6	140.1	134.9	142.7	157.5	114.6	115.5	149.0	198.8	176.2
01/07/06	166.1	157.6	140.7	145.9	142.6	163.6	123.0	117.1	151.9	204.8	182.9
01/10/06	147.4	156.5	140.4	149.2	139.2	165.0	129.2	116.8	151.1	200.7	187.3
01/01/07	170.4	167.6	145.6	156.6	146.6	172.6	134.0	117.4	161.1	225.4	208.2
01/04/07	179.1	184.7	153.3	176.0	157.5	183.9	134.2	122.4	171.7	266.7	241.8
01/07/07	197.2	192.9	167.6	181.7	156.0	182.4	120.1	133.5	176.5	282.1	260.8
01/10/07	180.1	199.8	183.9	179.1	151.2	181.5	111.3	141.4	184.7	289.7	275.3
01/01/08	218.7	212.3	186.4	183.1	156.2	195.7	124.0	141.8	195.8	315.5	289.2
01/04/08	203.0	218.0	176.3	186.9	163.8	203.8	137.5	143.7	198.6	326.2	288.0
01/07/08	211.0	211.6	162.7	185.8	160.1	203.2	148.2	144.8	194.2	301.9	275.7
01/10/08	181.9	192.5	143.6	167.2	135.3	188.5	149.6	129.3	182.1	265.7	245.0
01/01/09	153.9	165.5	125.3	141.8	118.4	161.8	124.3	107.0	158.7	234.3	206.2
01/04/09	138.6	151.2	118.9	132.4	117.2	153.0	110.6	94.6	144.6	217.4	190.9

01/07/09	154.2	148.6	122.8	132.9	110.9	158.3	121.8	87.8	144.0	215.0	180.8
01/10/09	139.9	151.7	129.4	138.5	106.2	166.5	120.3	87.7	146.7	224.4	172.7
01/01/10	172.1	158.9	133.2	147.6	115.3	178.9	101.7	95.8	152.3	232.8	179.6
01/04/10	154.5	157.6	130.7	150.1	124.4	186.1	102.0	97.6	151.1	225.3	182.2
01/07/10	161.5	149.5	126.1	141.5	117.6	187.0	112.9	89.9	142.8	219.9	176.4
01/10/10	141.6	150.8	127.5	134.1	115.0	184.2	98.4	89.4	141.0	243.2	181.5
01/01/11	172.9	162.5	134.2	139.8	127.5	184.0	95.7	98.1	147.2	264.7	206.0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Artprice.com